

МИНИСТЕРСТВО ПРОСВЕЩЕНИЯ РОССИЙСКОЙ ФЕДЕРАЦИИ
Муниципальное бюджетное общеобразовательное учреждение
Шуйская средняя общеобразовательная школа с.Шуй муниципального
района «Бай- Тайгинский кожуун Республики Тыва»

СОГЛАСОВАНО

Заместитель директора по УВР

Оолак А.Д.

Протокол № 134
от «30» августа 2024 г.

УТВЕРЖДЕНО

Директор школы

Шагаалан О.О.

Приказ № 4
от «30» августа 2024 г.

РАБОЧАЯ ПРОГРАММА

(ID 5963395)

учебного предмета "Литературное чтение на родном языке"

для обучающихся 1- 4 классов

с.Шуй, 2024 год.

ӨӨРЕДИЛГЕ ЭРТЕМИН ШИҢГЭЭДИП АЛЫРЫНЫҢ БОТ-ТУСКАЙЛАҢ, ЭРТЕМНЕРНИ ЧЕРГЕЛЕШТИРЕР БАЗА ЭРТЕМГЕ ТҮҢНӨЛДӨРИ

«Литературлуг номчулга» деп эртемни шингээдиپ алырының түңнөлдөрүн ук курстун тургузуу болгаш уjur-утказынга дүүштүр тургускан болгаш башкыга ажылчын программаны тургузарынга удуртулга болур.

2 класс

«Литературлуг номчулга» деп эртемни өөренип алганының **бот-тускайлаң түңнөлдөрү:**

– тыва чонга, улуг чурт Россияның бир кези Тывага хамаар ылгалыын билири; республиканың база Россияның девискээринде чурттап турар өске ёзу-сөөк кижилерге хүндүткелдиг болуру;

- Тываның дугайында, бодунуң хоорайы, сууру, сумузунуң дугайында чугааны тургузуп билир;

– өг-бүлениң кол үнөлөлдөрүн (ынакшыл база хүндүткел, кээргээчел болуру, бот-боттарынга дуза чедирер) тодарадыры; төрөөн чуртунга хамаарылгазы өг-бүлезинде хамаарылгалардан эгелээр деп чүвени билир болгаш ооң бадыткалдарын үлегер домактар болгаш чечен сөстөрдөн база чечен чогаал сөзүглөлдөрүндөн тывар;

– бодунуң өг-бүлезиниң дугайында чугаалап билир; өг-бүлө, ада-ие база чоок дөргүл-төрөлдөр дугайында бижөөн тыва чогаалчыларның чогаалдарын билир болгаш оларны автору-биле адаар;

– бодунуң база өске чоннарның аас чогаалын база тыва болгаш орус чогаалчыларның чогаалдарын билир болгаш үнөлээр;

– ниити хүлээп алдырган бодалдар болгаш үнөлөлдөргө дүүштүр чогаалдың маадырларының чоруктарын үнөлээри; кижилерниң тодаргай чоруктарын эки база багай деп үнөлөп, номчаан чогаалдарының маадырларынга бодунуң хамаарылгазын илередир;

– төрөөн чуртунуң бойдузунга, дириг амытаннарынга хумагалыг болурунун чугулазын медресеп билири; мөзүлүг база этиктиг шынарларны бодунга кижизидер.

Өөредилгениң бүгү талалыг кылдыныгларын хевирлөөни «Литературлуг номчулга» деп эртемни өөренип алганының **эртемнерни чергелештирериниң түңнөлдөрү** болур.

Өөредилгениң углап башкаар бүгү талалыг кылдыныглары:

– өөрөнгө темаларыга дүүштүр башкы-биле кады кичээлдин кол сорулгазы болгаш шийтпирлээр уjurлуг айтырыгларын тодарадып тургузары; чогаалды өөренип тура, шийтпирлээр ужулуг өөредилгениң сорулгаларын билири;

– башкының дузазы-биле кичээлдин аңгы үе-чадазында бодунуң кылыр чүүлдерин планнаары; номчаан чогаалының темазын тодарадып, сөзүглөлдүн кол болгаш ийиги чергениң медээлерин аңгылаар; планын тургускаш, эдерти чугаалаар, чогаалда болуушкуннарны дес-дараалаштырып тургузар;

– проза база шүлүк чогаалдарын номчуур: аянын, чүгүртү, бүдүн сөстөп, сөстөр болгаш сөс каттыжыышкыннарының адалгазын хажытпайн, ударение база интонацияны сагыыр;

– сүмөлөөн сөзүглөлдү рольдар аайы-биле номчуур, маадырларның эмоциялыг байдалын интонация дузазы-биле дамчыдып билир (дыңнадыг, айтырыг, алгы, күзөл);

– сөзүглөлдү-биле ажылды боду, эжи азы бөлүк-биле чорудар: чечен чогаалды эдерти чугаалаары-биле план тургузар, чогаалдың темазындан билдингир амыдыралчы барымдааларны демдеглээр, өөрөнгө темазында билдинмес чүүлдерни тодарадыр; башкының

салган сорулгазынга дүүштүр бодунуң чедишкиннерин база эжи-биле, бөлүккө ажылдаан түңнелдерин үнелээри;

- башкының сүмелээн үлегеринге даянып, онаалгаларның күүселдезин хынаар, башкы-биле кады онаалганың күүселдезин хынаар планны тургузар;

- чүзүн баазын өңнүг фишкалар дузазы-биле кичээл үезинде база ооң төнчүзүнде бодунуң ажылының чедишкинниг, чедишкин чок болганын демдеглээр, бодунуң чедишкиннеринге эки хамаарылгазын бадыткаар, өоредилгениң айтырыгларын шиитпирлеп тургаш, түңнелдерин экижидерин кызыдар;

- боду база башкының дузазы-биле тургустунуп келген бергелерни ажып эрттер дээш кызар;

- чедишкинниг ажылдаарынче угланган айтышкыннарның утказы болгаш ужурун медресеп билир болгаш кичээлге чедимче чок таварылгада оларны ажыглаар.

Өоредилгениң угаап шингедириниң бүгү талалыг кылдыныглары:

- өоредилге номунуң иштин эки билир болгаш номда янзы-бүрү медээлерни дамчыдары-биле ажыглаан тускай демдеглелдерни болгаш символдарны практиктиг ажыл-чорудулгазынга ажыглаар;

- чогаалдың кол идеязын тодарадып билир, чечен сөстөр болгаш домактарның утказын тайылбырлаар, чогаалда бижээн болушкуннар болгаш маадырларга авторнуң хамаарылгазын илередип тывар;

- сөзүглелден башкының айтырыгларынга харыыларны тывар база бодунуң айтырыгларын чогаадып тургузар;

- чечен сөстөр база домактарның доора утказын эскерип билир болгаш оларны боду азы ада-иезиниң, словарьларның дузазы-биле тайылбырлаар;

- номчаан чогаалының утказын үлегер домактар база чечен сөстөрниң дузазы-биле тодарадып билир; кол сөстөргө даянып, сөзүглелдин утказын тодарадыр;

- үлегер домактарны чечен чогаалдың утказы-биле дүүштүрер;

- башкының азы өоредилге ному, ажылчын кыдырааштың айтырыгларының дузазы-биле маадырның аажы-чаңы, бодун ап чоруурунун барымдааларын тодарадыр;

- 5—6 домак-биле кичээлдин темазынга хамаарыштыр бодунуң бодалын бадыткап, улуг эвес чугаа тургузар;

- шүлүк база проза чогаалдарын, улустуң база авторлуг тоолдарны деңнеп, түңнелдер кылыр;

- тыва чурукчуларның чуруктары-биле, утказы дүгжүп турар үлегер болгаш чечен сөстөр-биле чечен чогаалды азы ооң эпизодун деңнеп сайгарар;

- 7—9 домак дузазы-биле бодунуң тоолун чогаадыр, төлевилел онаалгазын кылып тургаш, улуг эвес шүлүк чогаадыр;

- номчаан чүүлүн билип, ооң утказын тайылбырлаар, таблица азы схема тургузуглуг сөзүглелдерни деңнеп тургаш, номчаан медээзин демдеглээр;

- башкының база номнуң айтырыгларынга даянып, чогаалдың сөзүглелин сайгарар;

- бир чогаалдың маадырларының аажы-чаңнарын деңнеп, оларның боттарын ап чоруурунун онзагайын кылган херектеринге даянып, тодарадыр;

- чогаалдың сөзүглелинден деңнелгелерни, эпитеттерни база диригжидилгелерни тывар, оларны бодунуң чогаадыкчы ажылдарынга ажыглаар;

- тыва улустуң база авторлуг тоолдарның, тыва база орус чогаалчыларның чечен чугаалар болгаш шүлүктериниң уткаларын билир; оларның делегей болгаш орус база тыва литературага ужур-утказын билир;

– анаа биле хуулгаазын тоолдарны, анаа тоол биле чечен чугааны деңнээр; оларның дөмей болгаш ылгалдыг чүүлдерин тывар.

Харылзажылга чорударының бүгү талалыг кылдыныглары:

– номчаан чогаалыга айтырыгларны салыр база оларга харыылаар, ол ышкаш үлегерге даянып, тодараткан айтырыгларны салыр;

– башкының дузазы-биле берген үлегерге даянып, тускай темага 6-7 домактан тургустунган харылзаалыг чугаа тургузар;

– башкы база чаңгыс классчызы-биле диалогка киржир; чугаалажып турар кижизинин чугаазын үзе кирбейн, чүнү чугаалап турарын билип алыры-биле кичээнгейлиг дыңнаар;

– эжи-биле азы бөлүк-биле ажылга киржир: кылыр ажылын үлешкеш, номчаан сөзүглелин сайгарар, ниити бодалды тывар, бодунуң көрүжү дээш туржур, дугуржуп чугаалажыр, эвилең сөстөр болгаш сөс каттыжышкыннарын ажыглаар;

– төлевилелдин темазыга презентация белеткээр (улуг кижилернин дузазы-биле), 4-5 слайд тургузар, чуруктар ажыглап (чурукчуларның чуруктары, тырттырган чуруктар), аас-биле чугааның кол утказын бижип тургускаш, үннүг кылыр;

– маадырның кылган херектерин үнелээрде, дылдың үнелел аргаларының дузазы-биле бодунуң бодалын илередир: шын / шын эвес, мөзүлүг / мөзү чок, хүндүлүг / хүндү чок, шын сеткили-биле / меге;

– кайы-бир онаалганың күүселдезин хынаары-биле үнелелди бөлүк-биле тургускаш, чаңгыс классчыларының чедииндерин үнелээр;

– янзы-бүрү аргаларны (өөредилге ному, энциклопедия, словарь, Интернет, улуг кижилер-биле чугаа, дузалал ном) ажыглап, херек материалды тывар;

– номчаан азы дыңнаан чогаалыга хамаарыштыр бодунуң бодалын чугаалаар (7-9 домак), айтырыгларны салып тура, идепкейлиг болур;

– бодунуң чугаазының сорулгазын билир; херек сөстөрни ажыглап, шынзыдарының бөдүүн аргаларын ажыглаар; бодунуң бодалын бадыткаары-биле номчаан чогаалыга азы бодунуң амыдыралчы дуржулгазынга даянып, барымдааларны шилип тывар.

Дараазында билиглернин хевирлеттингени «Литературлуг номчулга» деп эртемни өөренигинин эртем түңнелдери болур:

Чугаа болгаш номчулга ажыл-чорудулгазының хевирлери:

– башкының база өөреникчилернин номчулгазы-биле янзы-бүрү жанрларның чогаалдарын (улуг эвес чечен чугаалар, шүлүк, тоолдар) дыңнап чаңчыгар;

– домакта бижик демдектеринге дүүштүр үн доктаашкыннары база интонацияны сагып, бүдүн сөстөп тода, шын номчуур;

– улуг кижилернин сүмези-биле боду номчууру-биле азы херек медээни тывары-биле номнарны көрүп шилиир;

– тыва улустуң үлегер домактар база чечен сөстөрүнүн мөзү-шынарлыг утказын билир, өөренип турар чогаалы-биле оларның өөредиглиг утказын дүүштүрер; оларны чугаазынга шын ажыглаар;

– эки база багай чүве, найырал база өскерликчи чорук, төрөөн чуртунга база өг-бүлезинге ынакшыл дугайында темаларга угаап боданырынга өөренир;

– башкының, ол ышкаш үлегер домактың дузазы-биле номчаан чогаалының кол бодалын тодарадыр;

– сөзүглелдин адын утказы-биле дүүштүрер, сөзүглелдин утказының ооң ады-биле харылзашкак болурун медресеп билир (чүге ынчаар адаттыг); чогаалдың маадырының характерин тодарадыр, ооң кылган херектеринин чижектерин чогаалдан тывар;

- сөзүгледи уткалыг кезектерге чарар; оларга ат бергеш, башкының удуртулгазы-биле тургускан план ёзугаар долузу-биле азы кыска эдerti чугаалаар;
- болуушкуннарның дес-дараалашкаан тодарадыр, башкының удуртулгазы-биле чогаалдың уткалыг кезектерин тывар (эгеzi, кол кезээ, төнчүзү);
- эрттирипкен сөстөр болгаш домактарны кирип тургаш, чогаалдың сөзүглелин катап тургузар;
- чуруктар биле сөзүглелди дүүштүрер;
- чогаалдың маадырларын адап, оларга характеристиканы бергеш, оларның кылган херектерин сайгаржып чугаалажыр;
- башкының база өөредилге номунда айтырыгларга харыылап билир: «Чогаал сээң сагыжыңга кирди бе?», «Чогаалдаа чүү чүве сагыжыңга кирди азы кирбейн барды?», «Маадырларның кайызы сагыжыңга кирди?», «Сен бо таварылгада канчаар сен?»;
- номнуң ады, карты база аппарадының дузазы-биле школа база бажында библиотекадан бот номчулгага херек номну шилиир;
- билбес сөстөриниң утказын словарь ажыглап тайылбырлаар;
- сөзүглелди маадырның сеткил-хөөнүн база характерин дамчытпышаан рольдар аайы-биле аянның номчуур;
- номчаан чогаалыңга айтырыглар салыр;
- план тургузар, башкының дузазы-биле уткалыг кезектерин тодарадыр;
- чуруктар ажыглап, улуг эвес сөзүглелди эдerti чугаалаар;
- проза база шүлүк чогаалының онзагайларын тодарадыр;
- номчаан чогаалының дугайында бодунуң бодалын чугаалаар;
- башкының дузазы-биле сөзүглелди сайгарарының бөдүүн аргаларын ажыглаар;
- номчулганың сорулгазының аайы-биле номчуурунун хевирин (таныштырылга, өөредиглиг, шилилгелиг, дилеп тывар) медеpелдиг шилиир.

Чогаадыкчы ажил-чорудулга:

- элээн каш сюжеттиг чуруктар дузазы-биле чогаалдың утказын катап тургузар;
- башкының удуртулгазы-биле сюжеттиг чуруктар ажыглап, шын эвес тургузуп каан сөзүглелди эде тургузар;
- башкының берген удуртулгазы үлегери-биле улуг эвес чечен чугаа азы тоол тургузуп чогаадыр (7 – 9 домак);
- башкының дузазы-биле коллективтиг тургускан планны азы даянырсөстөрни ажыглап, сөзүглелди долу азы кысказы-биле эдerti чугаалаар;
- авторнуң азы мадырның адындан чогаалдың утказын эдerti чугаалаар;
- класска номчаан чогаалын сайгарып турда, бодунуң хамаарылгазының барымдаазын көргүспүшаан бодалын илередип чугаалаар (таарышкан) таарышпаан);
- жанрларының аайы-биле онзагай чүүлдери сагып база бодунуң бодап алганы-биле улустуң аас чогаалының биче хевирлеринге бодунуң чогаалдарын чогаадып тургузар.

Чечен чогаалдың билиглери:

- тыва улустуң аас чогаалының биче хевирлерин ылгап, тыва чонга оларның культурлуг үнезин медеpеп билир;
- башкының удуртулгазы-биле проза сөзүглелин шүлүктен ылгап билир;
- эртем талазы-биле чечен чогаал сөзүглелдериниң ылгалдарын тып билир; чечен чогаалга хамаарылгалыг сөзүглелдерниң чижектерин бээр болгаш оларның ылгалын көргүскен таблицаны тургузар;

- улустун база авторлуг тоолдарның онзагайларын билир; тоолдарның угаадыгларын билир
- тоол биле чечен чугааның онзагай демдектеринин чижектерин берип тургаш, ылгалдарын айтыр;
- чечен чогаалдың маадырларының кылган херектеринге үнелелди берип тургаш, характеристикасын тургузар;
- рифма дугайында билигни билир, рифмалыг одуругларның чижектерин бээр;
- уран-чечен аргаларның чижектерин сөүглелден тывар (деннелге, диригжидилге, эпитет);
- маадырның кылган херектерин үнелээр, башкының берген үнелелдеринге дүүштүр янзы-бүрү байдалдарда бодунуң кылган херектери-биле деннээр.

3 класс

«Литературлуг номчулга» деп эртемни өөренип алганының **бот-тускайлаң түннелдери:**

- чечен чогаал сөзүглелдери-биле ажылдап тургаш, бодунуң төрүттүнген чурту база Россиязы дээш чоргаарланыр; Ада-чуртунга хамаарылгазы өг-бүлезинден эгелээр деп чүүлдү билип, бодунга өг-бүлезинин кижигүннеринге четтиргенин илередип билир болгаш харысаалгалыг болурун кижизидер;
- Ада-чуртунуң дугайында чогаалдарны боду тывар; Ада-чурту база оон кижилеринин алдарлыг кылган херектерин чугаалап билир; Ада-чуртунга, оон дылы, культуразы, төөзүзү база ёзу-чаңчылдарынга ынак болгаш хүндүлээр;
- делегейни оон бойдузунуң, чоннарының, культура база чүдүлгелеринин тудуш харылзаалыгы база чүүл-бүрүлүү-биле хүлээп алыр; хүрээлелче бүдүн социал угланыышкынның көрүштүг болур;
- делегей, ниитилел, мөзү-бүдүш айтырыгларының дугайында сөзүглелдер-биле ажылдап тургаш, сагыш-сеткил база мөзү-шынар-биле холбашкан үнелелдерлиг болур;
- кижинин амыдыралына бойдузунуң ужур-дузанын билип, бүгү амылыг чүвеге хумагалыг болур; уран-чечен сөстүң чаражын эскерип, бодунуң чугаазын сайзыраңгайжыдырынче чүткүүр;
- кижилернин күш-ажылын үнелеп хүндүлээр, бодунуң база долгандыр кижилернин кылган херектери мөзү-бүдүштүг болур деп билип алыр; өске кижилернин сонuurгалдарын хүндүлөп билир;
- шүлүкбаза проза чогаалдары-биле ажылдап тургаш, бодунга эстетиктиг минниишкиннерни кижизидер; боду номчукчу сонuurгалдарлыг болур;
- эртем-популярлыг база чечен чогаал сөзүглелдери-биле ажылдап тургаш, чогаадыкчы онаалгалар күүседип тургаш, чогаадыкчы салым-чаяаннын хевирлээр;
- тодаргай темага, өөренип турар темазы-биле холбашкан төөгүлүг болуушкуннарга ном делгелгеи чорудары-биле материалдарны чыып шилиир (хана солун, аас-биле литературлуг сеткүүл, кичээл-концерт, кичээл-конкурс дээш оон-даа өске).

Өөредилгениң бүгү талалыг кылдыныгларын хевирлээни «Литературлуг номчулга» деп эртемни өөренип алганының **эртемнерни чергелештиреринин түннелдери** болур.

Өөредилгениң углап башкарап бүгү талалыг кылдыныглары:

- кичээлдин темазы, кол сорулгазы база шиитпирлээр ужурлуг өөредилге-биле холбашкан айтырыгларын боду тодарадып билир;

- бөлүк азы эжи-биле кичээлге шийтпирлээр уjurлуг айтырыгларының планын медеpелдиг тургузар; ажылдың планын тургузуп тургаш, бодунуң көрүжүн бадыткап шыдаар; кичээлдин темазын өөренип тургаш, үре-түңнелдиг бооп болур ажыктыг планын шилиир;

- деңнелге, анализ, синтез, түңнээр, дөмей чүүлдерниң хевирлери-биле дөмей демдектерин болгаш чылдагаан уржуктарлыг харылзааларын тодарадыры-биле бөлүктөп билир, угаап бодаашкыннарны тургузуп, оларны тодаргай билиглерге хамаарыштырып билир;

- салдынган сорулгаларга дүүштүр сөстөрни, сөс каттыжышкыннарны тода адавышаан медеpелдиг, чүгүртү, аянныг, рольдар айы-биле номчуур;

- сүмелээн үнелелдерниң хевиринге дүүштүр бодунуң, эжиниң, бөлүкте эштериниң чедишкиннерин үнелээр;

- өөрөнгө темазынга хамаарыштыр бодунуң билииниң деңнелин тодарадыр (билир, билбези); чедимче чок чүүлдерин тодарадыр; янзы-бүрү бижимел барымдаалар (өөредилге номнары, эртем-популярлыг база чечен чогаал номнары, сеткүүлдер, Интернет) ажыглап, өөрөнгө темазынга чедир билип албаан чүүлдерин узуткаары-биле материалдар тывар;

- чедишкинниң ажылдазын дээш берген айтышкыннарның утказы болгаш хүлээлгелерин медеpеп билир, кичээлге чедимче чок таварылгада оларны ажыглаар;

- баш удур тургускан негелделер болгаш шилиттинген үнелелдер хевирлеринге дүүштүр бодунуң ажылын үнелээр.

Өөредилгениң угаап шиңгедириниң бүгү талалыг кылдыныглары:

- чечен чогаал сөзүглелинден медеэни тып тодарадыр; ону эжи азы бөлүк-биле ажылга сайгарып чугаалажыр;

- башкының азы өөредилге номунда айтырыгларга даянып, чогаал сөзүглелин сайгарар, чогаалдың кол бодалы болгаш идеязын тодарадыр;

- бир чечен чогаалдың маадырларының кылган херектериниң барымдааларын деңнээр, барымдааларынга даянып, оларның кылган херектериниң онзагайын тодарадыр;

- чечен чогаал сөзүглелинден деңнелгелерни болгаш эпитеттерни, метафораларны тывар, оларны бижимел база аас чугаазынга ажыглаар;

- номчаан чогаалының утказын үлегер домактар болгаш чечен сөстөр дузазы-биле боду тодарадыр;

- тыва улустуң база авторлуг тоолдарның, тыва чогаалчыларның чечен чугаалары болгаш шүлүктөриниң утказын билир; тыва база делегей чогаалынга ол чогаалдарның уjur-утказын билир;

- бодунуң мөзү-шынар-биле холбашкан үнелелдеринге даянып, мөзү-шынар айтырыгларын шийтпирлээри-биле бодалын сүмелээр;

- чечен чогаалдың кол идеязын тодарадыр, уран-чечен сөстөр база домактарның утказын тайылбырлаар, бижип турар болуушкаарынга болгаш чогаалдың маадырларынга авторнун хамаарылгазын тодарадыр;

- кичээлдин темазы-биле холбашкан бодунуң бодалын азы бадыткалын тургузуар (9 – 10 домак);

- анаа боол биле хуулгаазын тоолду, анаа тоол биле чечен чугааны деңнээр; дөмей болгаш ылгалдыг чүүлдерин айтыр;

- чуруктар азы чурукчунуң чураан чуруу-биле чечен чогаалды азы ооң эпизодун дүүштүрер; чечен чогаалдың сөзүглелинге боду чурук тывар;

- сөзүглелди адаары-биле үлегер домак азы чечен сөс тывар, бодунуң адын чогаадыр;

–ийи аңгы чечен чогаалдарның маадырларының кылган херектериниң чылдагаан барымдааларын деңнээр, барымдаалары ёзугаар оларның кылган херектериниң онзагай чүүлдерин тодарадыр;

– медээлерни янзы-бүрү хевирге бээр (сөзүглел, чурук, аялга, таблица дээш оон-даа өске); медээни бир хевирден өске хевирже эде тургузар (план, таблица, схема, справочник тургузар)

– словарьлар болгаш дузалал номнарны ажыглаар.

Харылзажылга чорударының бүгү талалыг кылдыныглары:

– номчаан азы дыңнаан чогаалынга хамаарыштыр бодунуң бодалын чугаалаар (9 – 10 домак дузазы-биле), бодунуң көрүжүн илередип азы айтырыглар салып тургаш, идепкейлиг болур;

– кижилер-биле янзы-бүрү байдалдарга чугаалажып тургаш, харылзажылганың аргаларын ажыглаар; чугаа этикедин сагып, бодунуң чугаазын сайзырадыр;

– чугаалажып турар кижизингесалдар чедирип, бүзүредир аргаларны ажыглаар;

– диалогка (полилогка) киржир, эжи азы бөлүк-биле ажылдап тургаш, эштериниң база башкызының айтырыгларынга харыылап азы айтырыг салып билир;

– өөренип турар чогаалынга азы чогаалчының чогаадыкчы ажыл-чорудулгазын дугайында төлөвилелге слайдылар тургузар (6 – 10 слайд);

– бодунуң көрүжүн шынзыдары-биле номчаан чогаалынга азы амыдыралчы дуржулгазынга даянып, бадыткалдарны шилип тывар;

– чечен чогаалдың чидиг айтырыгларын тайылбырлаарда, номчаан сөзүглелинден цитаталарны шилип тывар (маадырларның диалогундан үзүндүлөр, авторнуң бодалдары);

– барымдаалар ажыглап, чечен чогаалдың маадырларының мөзү-шынарларын үнелээр;

– номчаан чогаалынга салган чидиг айтырыгларга харыыларны тургузар;

– херек медээлерни өөредилге номнары, энциклопедия, словарь, Интернет, дузалал номнар, бичии уруглар сеткүүлү база солуннардан тыпкаш, системажыдып билир.

Дараазында билиглерниң хевирлеттингени «Литературлуг номчулга» деп эртемни өөрөнгениниң эртем түңнелдери болур:

Чугаа болгаш номчулга ажыл-чорудулгазының хевирлери:

– башкының база өөреникчилерниң номчулгазы-биле сөзүглелдерни дыңнап чаңчыгар;

– номчаан чүүлүнге бодунуң хамаарылгазын дамчытпышаан номчулга үезинде чугула сөстөрүни аңгылап, домактар база сөзүглелдин кезектериниң аразында үн доктаашкыннарын сагывышаан медреселдиг, хажыдыышкын чокка аянынгы быткыр номчуур;

– номчулганың сорулгазын барымдаалап, ооң хевирин медреселдиг шилиир: таныштырылга, шилилгелиг, өөредилгиг, дилеп тывар;

– делегейде, чуртта, республикада, өг-бүлезинде болгаш байырлал база солун болуушкун дугайында улуг эвес чугаалар тургузар;

– национал ёзу-чаңчылдар база байырлалдарның ужур-утказын билир, улустуң аас чогаалын база ёзу-чаңчылдарын ажыглап, оларга белеткенир;

– бойдус дугайында тыва база орус чогаалчыларның шүлүк чогаалдарын деңнээр, оларның төрөөн бойдузун канчаар шүлүктеп мактаанын база кандыг сеткил миннишкиннери илереткенин деңнеп көөр;

– ачы-буян база хора, чараш база чараш эвес, шын база шын эвес деп билиглер дугайында сайгарып чугаалажыр, оларны бодунуң үнелел чугаазынга ажыглаар;

– чечен чогаал сөзүглелин сайгарарының эң бөдүүн аргаларын ажыглап билир; чогаалдың кыска аннотациязын тургузар (автор, чогаалдың ады, темазы, номчуурунга сүмелер);

– чогаалдың кол бодалын билир; үлегер домак азы чечен сөс биле чогаалдың кол бодалын дүүштүрер; автор кайы маадырның туружун деткип турарын билип турар болгаш оон бадыткалдарын сөзүглелден тывар;

– номчаан чогаалынга айтырыгларны тургузуп, сөзүглелден оларга харыыларны тывар; айтырыгга харыы кылдыр азы бодунуң бодалын бадыткаары-биле номчаан чогаалындан эпизодту тывар;

– сөзүглелди уткалыг кезектерге чарар; оларга ат бергеш, тургускан планынга даянып, долузу-биле эдерти чугаалаар;

– номчаан чогаалынга план тургускаш, чурумал азы угаап бодаашкын элементилерин ажыглап, сөзүглелди эдерти чугаалаар;

– номнуң аппарадынга даянып, библиотекадан (школа, бажында, хоорай, суур) бот номчулгага херек номнарны шилиир; номчаан чогаалының дугайында бодалдарын эштери-биле солчуп чугаалажыр;

– номчаан чогаалының утказын эдерти чугаалаар (долузу-биле, шилилгелиг база кысказы-биле); эдерти чугаалап тургаш, болушкуннарның логиктиг дес-дараалашкаан база чугаалаарының ылаптыын сагыыр;

– библиотекада номнар дугайында төлевилелдер (проект) белеткээр; номнар конференциялары болгаш делгелгелерге киржир; библиотекада алфавиттиг болгаш темалыг каталогтарны ажыглаар;

– мөзү-шынар темаларынга дискуссияларга киржир; бодунуң көрүжүн бадыткап тура, номчаан чогаалдарындан чижектерни бээр.

Чогаадыкчы ажыл-чорудулгазы:

– үлегер домактар база чечен сөстөр ажыглап, кижиниң амыдыралынга номчулганың чугулазының дугайында улуг эвес хемчээлдиг чогаадыглар база эдертиглер бижиир;

– авторнуң азы маадырның адындан чогаалдың утказын эдерти чугаалаар;

– тыва чоннуң байырлалдары базы ёзу-чанчылдарының дугайында чугаалар тургузар;

– башкының сүмелээн темазынга төлевилел материалдары чыыр;

– номчулга конференцияларынга, литературлуг викториналар, байырлалдар болгаш инценировкаларга, проза база шүлүк чогаалдарының аянныг номчулга мөөрейлеринге киржир;

– номчаан чогаалынга үнелел бижиир.

Чечен чогаалдың билиглери:

– шүлүктүң онзагай чүүлдерин билир: одуруглар, рифма, ритм;

– чечен чогаалдарның маадырларын тодарадыр, оларга характеристика бээр, оларнын кылган херектериниң чылдагаан барымдааларын билип, бодунуң сөстери-биле тайылбырлаар;

– чечен чогаалдың билиглерин ажыглап, янзы-бүрү сөзүглелдерниң бөдүүн сайгарылгазын кылыр, оларны деңнеп көөр: аас чогаалының азы авторлуг чогаал, сөзүглелдин тургузуу, маадыр, автор, уран-чечен аргалар (деңнелге, эпитет, диригжидилге, метафора);

– чечен чогаал сөзүглелиниң маадырларының база авторунуң туружун тодарадыр;

– үлегер домактар база чечен сөстөр биле чечен чогаалдың темазын дүүштүрүп билир;

– авторлуг сөзүглелдин үлегеринге даянып, уран-чечен аргаларны ажыглавышаан бодунуң чечен чугаазын (шүлүүн) бижиир.

4 класс

«Литературлуг номчулга» деп эртемни өөренип алганының **бот-тускайлаң түннелдери:**

– Россия база Тываның маадырлыг эрткен үези-биле таныжып тура база бодунуң чонунуң маадырлыг чоруктары база чедиишкиннери дээш сеткил-сагыш хайныышкынның киржилгези база чоргааралы таварыштыр хамааты дөмейлешкээнин үндезинин билир болуру;

-бодунуң Ада-чуртунуң дугайында, чогаалчылар база шүлүкчүлөр дугайында база оларның маадырлар база төрөөн чуртунуң тураскаалдыг черлериниң дугайында чогаалдарын чугаалаар;

– бодунуң чонунуң ёзу-чаңчылдарының ужур-утказын билир, оларны билир болгаш камгалаар;

– тыва литератураның ужур-утказын, ооң кижиниң сагыш-сеткили база мөзү-бүдүжүнүң сайзыралынга ужур-дузазын билир;

– Тываның маадырлыг эрткен үези, ооң маадырлары база оларның Россияның төөгүзүңге кириген үлүүнүң дугайында бодунуң төлевилелдерин тургузар; төлевилелдериниң материалдарын чыып, оларны системажыдып, фото-, видео- база аудиоматериалдар дузазы-биле медээлерни шын тургузар;

– номчулга конференцияларынга, диспуттарга, мөөрейлерге, олимпиадаларга, концерттерге, аас-биле сеткүүлдерге киржир;

– чурттуң база республиканың тураскаалдыг хүннеринге ном делгелгелерин кылыр; материалдарны чыып, оларны хана солунга ажыглаар кылдыр системажыдар.

Өөрөдигениң бүгү талалыг кылдыныгларын хевирлээни «Литературлуг номчулга» деп эртемни өөренип алганының **эртемнерни чергелештирериниң түннелдери** болур.

Өөрөдигениң углап башкарар бүгү талалыг кылдыныглары:

– өөрөдиге-биле холбашкан айтырыгны боду тып тодарадыр, ооң түңнелин билир болгаш ону чедип алырының аргаларын шилип тывар;

– медреселдиг номчулганың аргаларын ажыглап билир, номчулганың янзы-бүрү хевирлерин ажыглаар;

– болуушкуннуң чуруун база чогаалдың маадырының ажыл херектерин тургузуп тургаш, сөзүглелдин утказын шиңгээтип алыр билиин сайзырадыр;

– кичээл үезинде ажылдап тургаш, алган билиин боду тайылбырлаар база ону өске хевирге эде кылыр (таблица, схема, төлевилел дээш оон-даа өске).

Өөрөдигениң угаап шиңгедириниң бүгү талалыг кылдыныглары:

– башкының азы өөрөдиге номунуң айтырыгларынга даянып, чечен чогаал сөзүглелин сайгарар, чогаалдың кол бодалын тодарадыр, ону эжи-биле азы бөлүккө сайгарып чугаалажыр;

-чечен чогаалдың сөзүглелинден херек медээни тывар, алган медээзин чурук, таблица дузазы-биле демдеглээр;

–чечен чогаал сөзүглелинден уран-чечен аргаларның чижектерин (деңнелге, эпитет, диригжидилге) тывар, оларның бодунуң чогаалдыкчы ажылынга ажыглаар;

– янзы-бүрү жанрның чечен чогаалдарын боду сайгарар, маадырның бодун алдынарының барымдааларын база ооң кылган херектериниң ужурун тодарадыр; оларны мөзү-шынар нормалары-биле дүүштүрер; шак-ла ындыг байдалда бодун канчаар алдынарының медреселдиг шилилгезин кылыр;

– хуулгаазын тоол биле чечен чугааны деңнээр, оларның дөмей болгаш ылгалдыг чүүлдерин тывар;

– янзы-бүрү жанрның чогаалдарының кол идеязын тодарадыр; уран-чечен аргаларның чижектерин тыпкаш, оларның маадырга характеристика берип турда, ужур-утказын тодарадыр;

– үлегер домак база чечен сөстүн дузазы-биле кайы-бир адырның темазын, кичээлдин темазын азы ном делгелгезиниң адын адаар;

– ийи аңгы чечен чогаалдың маадырларының кылган херектериниң чылдагаан барымдаазын деңнээр; барымдаазын хамаарыштыр оларның бодун ап чоруурунун онзагай чүүлдерин тодарадыр;

– 10 – 12 домак дузазы-биле жанрын барымдаалап, бодунун чогаалын чогаадып тургузар;

– улуг эвес хемчээлдин чечен чугаа, шүлүк чогаадып тургаш, аянның номчулга үезинде, үзүндүнү ойнап көргүзерде база төлевилел онаалгаларын күүседип тургаш, бодунун чогаадыкчы салым-чаяаанын көргүзер.

Харылзажылга чорударының бүгү талалыг кылдыныглары:

– диалогка (полилогка) киржир, номчаан чогаалынга хамаарыштыр бодунун көрүжүн 9 – 10 домак дузазы-биле илередир, номчаан чогаалының чижээнге азы амыдыралчы дуржулгазынга даянып, бодунун туружун бадыткап, бодалын чугаалаар, айтырыгларны салыр;

– чугаалажып турар кижизинге салдар чедирип база бүзүредир-биле бөдүүн аргаларны ажыглаар;

– бодунун аас база бижимел чугаазынга, угаап бодаашкыннарынга тыпкан сөзүглел материалдарын ажыглаар;

– айтырыгларга база номчаан чогаалынга хамаарыштыр чидиг айтырыгларга бижимел-биле харыылаар;

– салган сорулгаларынга дүүштүр бадыткал барымдаалар база цитаталар тывары-биле чечен чогаалды катап номчуур;

– медээ тывары-биле бүгү бижимел барымдааларны тывар, олардан херек материалдарны шилип тыпкаш, эде кылыр, системажыдар, салган сорулгазынга дүүштүр шын тургузар;

– медээ тыварянзы-бүгү бижимел барымдааларны ажыглап, 9 – 10 слайдылыг презентация белеткеп кылыр.

Дараазында билиглерниң хевирлеттингени «Литературлуг номчулга» деп эртемни өөрөнгениң эртем түннелдери болур:

Чугаа болгаш номчулга ажыл-чорудулгазының хевирлери:

– чечен чогаалды чонунун культуразының үнелиг чүүлү деп хүлээп алыр; өске эртемнерни чедиишкинниг шиңгээдип алырынга номчулганың ужур-утказын медереп билир;

– кижиниң база ниитилелдин сагыш-сеткил-биле холбашкан амыдыралынга тыва литератураның ужур-дузазын билип турар;

– өөредилге база чечен чогаал номнарын, эртемниң база шиңгээдип алырының номнарын, дузалал номнарны кезээде көрүп, номчуп база шинчилеп ажыглаарын чедип алыр;

– сөзүглелде домактарны интонация аайы-биле шын белеткеп, дүрген, медерелдиг, хажыдыышкын чокка ыткыр номчуур; чечен чогаалдың жанр аайы-биле онзагай чүүлдерин барымдаалап, аянның номчулга үезинде интонацияны, темпизин, логикиг ударение база үн доктаашкыннарын шын шилиир;

– сөзүглелдин ужур-утказын билип алыры-биле сайгарылганың бөдүүн аргаларын ажыглаар; сөзүглелде көрдүнгөн мөзү-шынарлыг база эстетиктиг үнелиг чүүлдерни (ачы-буян, тайбың, шыдамык болуру, чөптүг чорук, ажылгыр болуру) медереп билир;

– сөзүглелди кезектерге чарар, оларга ат бээр, эдерти чугаалаарының планын боду тургузар;

– өөренип турар сөзүглелинге 1 –2 чидиг айтырыгны тургузар; чидиг айтырыгга хамаарыштыр бодунуң көрүжүн бадыткап турар кезектерниң чижектерин номчаан чогаалындан тывар;

–чечен чогаалдан уран-чечен аргаларның чижектерин тывар;

– бижимел чугааның чамдык хевирлерин (тоожуушкун – үлегерге даянып, тургузар, чурумал – маадырның характеристиказы, угаап бодаашкын – салган айтырыгга бижимел харыы) херек кырында ажыглап билир кылдыр өөренип алыр;

– мөзү-шынар темаларынга дискуссияларга киржир: номчаан чогаалдарындан чижектер шилип алыр;

– литературлуг темаларга төлевилелдер белеткээр; ном конференцияларынга база делгелгелерге киржир; библиотекага алфавиттиг база темалыг каталогтарны ажыглаар; бичии уругларга сеткүүлдер база солуннар-биле ажылдап билир.

Чогаадыкчы ажыл-чорудулга:

– бодунуң тургускан планынга даянып, чогаалдың утказын долузу-биле, шилилгелиг база кысказы-биле эдерти чугаалаар; эдерти чугаалап тургаш, болуушкуннарның дес-дараалашкаан база ылаптыг чугаалаарын сагыыр;

– планны тургускаш, сөзүглелге ат бээр;чурумал (бойдус чурумалы, маадырның даштыкы хевири, бажынның дериг-херексели) азы угаап бодаашкын элементилери кирип турар сөзүглелди эдерти чугаалаар;

– үшкү арындан сөзүглелди эдерти чугаалаар;

– тыва азы орус дылга номчаан чогаалынга даянып, бодунуң база Россияның чоннарының байырлалдары база ёзу-чаңчылдарының дугайында чугаа тургузар;

– бодунуң улуг эвес хемчээлдиг чогаалын чогаадып бижиир (тоол, чечен чугаа, тоолчургу чугаа, шүлүк);

– литературлуг темага төлевилел материалын чыггаш системажыдар;

– номчаан чогаалынга үнелел бижиир.

Чечен чогаалдың билиглери:

– литературлуг билиглерни (аас чогаалы база авторлуг чогаал, сөзүглелдин тургузуу, маадыр, автор) база уран-чечен аргаларны (диригжидилге, метафора, деңнелге, эпитет) ажыглап, янзы-бүрү сөзүглелдерниң бөдүүн сайгарылгазын кылыр, деңнеп көөр;

- чечен чогаалдың сөзүглелиниң маадырының база авторунуң туружун тодарадыр;

–уран-чечен аргаларны ажыглап, авторнуң сөзүглелин үлегерге ап, бодунуң сөзүглелин (чечен чугаа азы шүлүк) чогаадып тургузар.

«ЛИТЕРАТУРЛУГ НОМЧУЛГА» ДЕП ӨӨРЕДИЛГЕ ЭРТЕМИНИҢ УЖУР-УТКАЗЫ

«Литературлуг номчулга» деп курста дараазында бөлүктөрни аңгылап көргөн:

ЧУГАА БОЛГАШ НОМЧУЛГА АЖЫЛ-ЧОРУДУЛГАЗЫНЫҢ ХЕВИРЛЕРИ

Чугаа болгаш номчулга ажыл-чорудулгазының хевирлери деп кезээнде тыва дыл болгаш литературлуг номчулга кичээлдеринге ажыглаттынып турар хевирлерниң өөредилгеге кол ужур-утказын илереткен:

Дыңнаары (аудирование). Төрээн дылынга бижиттингенчечен чогаалдың янзы-бүрү жанрларын дыңнап тургаш, шигээдири. Дыңнаан чогаалының кол утказын билири, кол болуушкуннарны айтып билири, болуушкуннуң сайзырап келгенин дес-дараалаштыары; чогаалдың кол утказын тодарадыры; дыңнаан чогаалында логиктиг харылзааларны тургузары болгаш чогаалга хамаарыштыр сеткил-сагыш хайныышкынныг бодалды илередири.

Номчууру. Хемчээли болгаш жанрының аайы-биле таарымчалыг чогаалдарны медреселдиг номчууру. Номчулганың сорулгазын угаап билири. **Номчуурунун аргазы:** бүдүн сөстөп, чогаал номчулгазының негелделерин сагывышаан, танывазы сөзүглелди чазыг чок номчууру.

Номчуурунун дүргени: сөзүглелдин утказын медреселдиг, илдик чок номчуур темпини уругга тургуспушаан номчуурунун дүргенин чоорту улгаттырар. Сорулгазын барымдаалап, ыткыр азы иштинде **номчуурунун хевирин** шилип, номчаан сөзүглелинден херек медээни тып база чечен чогаалдың сөзүглелинде уран чечен аргаларны эскерип билирин чедип алыры.

Аянның номчулга: сөзүглелдин утказынга дүүштүр орфоэпияның база интонацияның негелделерин сагып, аянның номчууру. Эге школага аянның номчулгага алган билиглери кол ниити болгаш ортумак долу школаларга чечен чогаалдың утказын, ооң дугайында билиглери чедишкенингиңгээди алырынга улуг ужур-дузалыг.

«Чугаалаары» болгаш «Бижири» деп кезектер аас болгаш бижимел чугаазын сайзырадырынга дузалаар.

Чугааланыры. Аас чугаа культуразы. Монолог – чаңгыс кижиниң бодалын илередип чугаалаар аас чугааның хевирин. Ооң хевирлери: тоожушкун, чурумал (тодарадып чугаалаары), угаап бодаашкын. Монологка чугааның уран чечен аргаларын ажыглаары (синонимнер, антонимнер, деңнелге, эпитет). Улуг эвес монолог чугааны тургузары: чогаал дугайында бодунуң бодалы (маадырлары, болушкуннар); план аайы-биле сөзүглелди аас-биле чугаалаары; угаап бодаашкын болгаш чурумал элементилерин ажыглап, тоожаан аянның аас-биле чогаадыг тургузары. Орус болгаш тыва чогаалда маадырларны деңнээри (портрети, кылган херектери).

Шүлүк чогаалының уран номчулгазы (шээжи-биле номчулга).

Диалог чугаа, ооң онзагайлары. Чугаалажып турар кижизиниң чугаазын дыңнап база үнелеп билири. Өске бодалды үзе кирбейн дыңнааш, бүзүренич болгаш барымдаалыг харыыны бээри. Өске культураның төлээлекчизи-биле чугаалажып тургаш, чугаа этикединиң дөмей болгаш ылгалдыг чүүлдерин сагып, чугаалажып билири. Чогаалды сайгарып турда, **диалогка** киржири. Дыңнаан (номчаан) чүүлүнге бодунуң хамаарылгазын илередири: бодалын сөзүглелди ажыглап тургаш, бадыйткаары. Айтырыг салып билири, номчаан чүүлүнүң утказынга хамаарыштыр айтырыгларга харыылап билири. Сөзүглелди кезектерге чарып, план тургузары. Сөзүглелди эдерти чугаалаары: кыска, долу, шилилгелиг.

Бижик. Бижимел чугаа культуразы. Тыва бижимел чугаа негелделери. Айыткан темага бижимел чугааның утказының дүүшкээ. Чогаалга хамаарыштыр берген айтырыглар аайы-биле кыска бижимел чугаа тургузары. Чоорту эдертиглер, кыска чогаадыглар (хостуг, тема аайы-биле, чурук-биле; тоожушкун, чурумал, угаап бодаашкын) бижири. Амы-хууда база боттуг чагаалажышкынның культуразынга өөредири (SMS-дыңнадыглар, чагаалар болгаш байыр чедиришкенини, эвилең-ээлдек тодарадыглар)

Өөредилге болгаш эртем-популярлыг сөзүглелдер-биле ажыл. Өөредилге болгаш эртем-популярлыг сөзүглелдер дугайында ниити билиг. Төрөөн дылынга өөредилге болгаш эртем-популярлыг сөзүглелдерниңгээди алыры. Өөредилге болгаш эртем-популярлыг сөзүглелдерни медээ (информация) алырының үндезини деп билип алыры. Өөредилге болгаш эртем-популярлыг сөзүглелдерниң кол утказын, дылының уран чечен аргаларын илередири. Сөзүглелди уткалыг кезектерге чарып, кезек бүрүзүнүң темазын тодараткаш, ат бээри. Сөзүглелде кол сөстөрни аңгылаары, сөзүглелди катап тургузар ажылдың планын тургузары. Тыва дылдың сөстери, сөс каттыжышкыннары болгаш домактарын орус дылче очулдуруп билири.

ЧЕЧЕН ЧОГААЛДЫҢ СӨЗҮГЛЕЛДЕРИ-БИЛЕ АЖЫЛ

Чечен чогаалдың сөзүглелин өске хевирлерден ылгап билири. Сөзүглелдин адынын утказы-биле дүгжүп турарын тодарадып билири. Аянның номчуурунун бүгү аргаларын ажыглап, чечен чогаалдың сөзүглелинин утказын эдerti чугаалаары (допчу, кыска, шилилгелиг). Чечен чогаалдың сөзүглелинин жанрын, кол утказын, сюжедин, композициязының элементилерин тодарадыры. Сөзүглелди уткалыг кезектерге чарып, темазын тодараткаш, кол сөстери болгаш уран овор-хевирлерин тодарадыры. Сөзүглелдин планын ат домактары, айтырыг домактары азы тодаргай бодал хевирлиг тургускаш, кезек бүрүзүнге ат берип билири. Маадырларның характеристиказын кылган кылган херектеринге, өске маадырларның чугаазы азы авторнун характеристиказынга даянып, тургузуп билири, оларның мөзү-бүдүш талазы-биле шынарларын тодарадып билири. Маадырларның кылган херектеринин чылдагааннарын үнелеп билири болгаш бодунун хамаарылгазын илередири. Персонажтын характеристиказын тургузарда, портрет, интерьернин ужур-утказы. Маадырларның херектерин ооң чугаалап турар чүүлдери-биле деңнэри. Персонажтын чугаазы база авторнун сөзү. Сөзүглелде уран чечен аргаларны тодарадып билири (уран овор-хевир, эпитет, деңнелге, метафора, гипербола), оларның кандыг сорулгалыг ажыглаттынганын тодарадыры. Бойдус чурумалы, ооң чечен чугааның сөзүглелинге ужур-утказы. Дөмей темалыг тыва база орус чогаалдың сөзүглелдерин деңнеп, оларның дөмей база ылгалдыг чүүлдерин, дылының уран аргаларын деңнэри. Сөзүглелге таарыштыр чураан чуруктарга чеченчугаа тургузары.

ЧЕЧЕН ЧОГААЛДЫҢ БИЛИГЛЕРИ

Чечен чогаалдың үлегерлерин номчуп, сайгарып тургаш, литературлуг билиглерни өөреникчилерге тайылбырлаары.

Улустун аас чогаалы болгаш чечен чогаал. Проза болгаш шүлүк чогаалы, басня, оларның ылгалы. Башкының удуртулгазы-биле сөзүглелден дараазында литературлуг билиглерни тып билири: уран овор-хевир, жанр (аас чогаалының биче хевирлери – тывызыктар, үлегер домактар, көгүдүглер, уруглар ырлары улустун ыры, дүрген чугаа, узун тыныш; улустун тоолу, авторлуг тоол; басня, чечен чугаа, тоожу, шүлүк, шии). Чечен чогаал, чогаалчы (автор), сюжет, тема, чогаалдың тургузуу (композиция), кол утказы, кол бодалы, маадыр (персонаж), портрет, маадырның овор-хевири, бойдус чурумалы, интерьер, синонимнер, антонимнер, эпитет, деңнелге, гипербола, диригжидилге, ритм, рифма. Очулга, авторлуг очулга.

ӨӨРЕНИКЧИЛЕРНИҢ ЧОГААДЫКЧЫ АЖЫЛ-ЧОРУДУЛGAZY

Аянның номчулга. Роль аайы-биле номчулга. Калбак чогаалдың үзүндүзүн ойнап көргүзери. Номчаан чогаалынга даянып, бодунун сөзүглелин тургузары. Сөс-биле чурулга. Эдертиг, чогаадыг кезектиг эдертиг. Кыска чогаадыг, чурукка чогаадыг, бодунун дуржулгазынга даянып, чогаадыг бижири. Шын эвес тургускан сөзүглелдернин янзы-бүрү хевирлери-биле ажылдаары. Тыва дылдан орус дылче, орус дылдан тыва дылче сөстөр, сөс каттыжышкыннары база домактарны очулдуары. Тыва-орус чоннарның аас чогаалында дөмей тывызыктар, үлегер домактар, чечен сөстөрнин чижектерин тывары. Бодунун тоолдары, үлегер домактарын чогаадып тургузары. Тыва-орус чогаалдарны деңнеп, оларда дөмей болгаш ылгалдыг чүүлдерни тодарадыры.

БИБЛИОГРАФТЫГ КУЛЬТУРА

Сүмелээн даңзыдан херек номун шилип билири. Номнуң авторун, каасталгазын кылган чурукчужун айтып, допчужу база номнуң утказының дугайында кыска тайылбырын (аннотация) тып билири. Номда чуруктарны чогаалдың тодаргай эпизоду-биле холбап билири. Словарьлар болгаш немелде дузалал номнар-биле ажылдап билири.

УРУГЛАРНЫҢ НОМЧУКЧУ

АЖЫЛ-ЧОРУДУЛГАЗЫ

Уругларның номчукчу ажыл-чорудулгазы деп кезээкте өөреникчилерниң номчуур чогаалдарының шилилге принципин боттандырып, ооң иштинде кол принцип – сонuurгал, дыл, тема база көдүрген айтырыгларының аайы-биле билдингир болурун боттандырып турар. Эге школаның өөреникчилериниң номчуур ужурлуг чогаалдарын тодарадып тура, жанр аайы-биле чүүл-бүрү болгаш кижизидикчи ужур-уткалыг болурун сагаан.

«Литературлуг номчулга» кичээлдеринге номчуур ужурлуг чогаалдарны тодарадып тура, тыва болгаш өске чоннарның аас чогаалының улуг-биче хевирлериниң үлегерлерин киирген: тоолдар (дириг амытаннар дугайында, хуулгаазын, анаа тоолдар, дистинчек), тоолчургу болгаш төөгү чугаалар, тывызыктар, дүрген чугаалар, узун тыныш, көгүдүглер, үлегер домактар, улустун ырлары, оюн үдээн чугаалар дээш оон-даа өске. Авторлуг тоолдар. Ол ышкаш орус литератураның классиктериниң алдын фондузун тургузуп турар чогаалдарның очулгаларын, тыва литератураның үндезилекчилериниң болгаш тыва база орус уруглар чогаалчыларының чогаалдарын киирген.

Номчуур чогаалдарының чижек темалары: Тыва дылың, тыва чонуң Тыва чериң – ожууннуң үш ыдык дажы. Өөренип өөрөн. Чылдың үелери. Кижиги – бойдустун төлү. Бистин бичии өднүктөривис. Төөгү билбес төөрээр, төрөл билбес түрээр. Кайгамчыктыг чашкы үем. Ажылга ынактың алдары бедик. Тыва – кайгамчыктыг оран. Улус аразындан ие караа чымчак. Байырланчыг байырлалдар. Ойнаксанчыг оюннарым. Кижиги болуру чажындан. Чонум чаагай ёзу-чаңчылдары. Хөктүг ужураалдар, солун болуушкуннар. Эштигде хөглүг, эптигде күштүг. Эрний эреси дээш оон-даа өске.

**«ЛИТЕРАТУРЛУГ НОМЧУЛГА»ДЕП ЭРТЕМНИН
ЧИЖЕК ТЕМАТИКТИГ ПЛАННААШКЫНЫ**

(2 – 4 класстарга неделяда 2 шак, ниитизи-биле 204 шак)

Эртемниң утказы	Тематиктиг планнаашкын	Өөреникчинин ажыл- чорудулгазының характеристиказ ы
Аудирование (дыңнаары)		
Аас-биле чугааны дыңнап билири, аас-биле дамчыткан сөзүглелди шын билип алыры, дыңнаан чогаалының утказынга хамаарыштыр салган айтырыгларга харыылап билири; сюжеттин болуушкунунун өөскүп сайзыраанын дес- дараалаштырыры , маадырларның аажы-чаңының	Аас чогаалының хевирлерин дыңнаары: кол сюжеттиг линиязы. Тоолдуң маадырынга характеристика бээри (эки азы багай). Маадырны тодарадып чугаалаары. Шүлүк чогаалын дыңнаары: дыңнакчының сагыш-сеткил хайныышкынныг байдалы. Проза чогаалын дыннаары: кол сюжеди, кол маадырлары.	Башкының, эштеринин база уран чүүлдүң мастеринин күүселдези-биле улустуң аас чогаалының чогаалдарын, чечен чогаалдарны дыңнап билир; сөзүглелдин утказы-биле холбашкан айтырыгларга харыылаар, кол бодалын дамчыдып билир, бодунуң сеткил хайныышкынныг харыызын үнелээр. Сөзүглелди

онзагайын база авторнуң ону тодарадып бижип турарын билири; чечен чогаалдың жанр аайы-биле хевири тодарадыры.	Чечен чогаалдың жанрлары. Өөредилге сөзүглелин шиңгээдип алыры: кол сорулгазы, онаалгаларның системазы. Эртем-популярлыг сөзүглелди шиңгээдип алыры: кол утказы (медээ)	шиңгээдип алыр: сорулгазын тодарадыр, онаалганы күүседириниң алгоритмин тургузар (дес- дараалаштыр), онаалганы күүседип турарының байдалын база түңнелдерин үнелээр. Дыңнаан чечен чогаалының онзагай чүүлдерин чугаалап билир: жанры, сюжединиң хөгжүлдези, маадырларын сөс- биле чуруп көргүзер. Бодунуң харыызын эштериниң харыылары-биле деңнээр. Төрээн дылында база даштыкы дылда аас чугааны
--	--	---

		ылгап билир.
Чугаалаары (аас чугаа культуразы)		
Диалог чугаа, ооң онзагай чүүлдери: салган айтырыгны билип турары, оларга харыылап, сөзүглелге хамаарыштыр айтырыг салып билири; чугаалажып турар кижизин үзе кирбейн дыңнаары, сайгарып турар чогаалының дугайында бодунуң бодалын ээлдек илередип чугаалаары. Чугаалажырының норма болгаш хевирлери. Монолог – аас-биле чугаа илередиринин хевири: бодунуң аас-биле	<i>Диалог.</i> Чугаалажып турар кижизиниң айтырыгларын дыңнаары. Чугаалажып турар кижизиниң айтырыынга харыылаары. Чугаалажырының дүрүмнери. Ээлдек болуру – чугаалажырының бир дугаар дүрүмү. Чугаалажып турар кижизинге канчаар айтырыг салырыл: айтырыгны шын салыры. Дадагалзап турарын, муңгараанын, дилегни айтырыгга илередири. <i>Монолог.</i> Берген темагачугааның кол бодалын илередири (кол чүнү чугаалаксаан мен).	Диалогка киржир: чугаалажып турар кижизиниң салган айтырыгларын билип турар болгаш чугаа этикедин сагып харыылаар. Диалогка чугаалажып турар кижизиниң тыва дылды кайы-хире билирин барымдаалап көөр. Тыва дылды эки билбес азы багай билир уругларга тыва дылга онаалга кылып турда, дузаны чедирер. Айтырыгның ат оруннарын (сөстөр) (чүү? кым? кажан? чүгө? канчаар? кайда?) ажыглап, айтырыг домактарынтургу зар.

чугаазын илередириде, тыва дылдың уран- чечен аргаларын шилээш, ажыглаары (синоним, антоним, деңнелге, диригжидилге, хөөктүрүг); бодунуң амыдыралчы бодалдарын чугаага илередири; бодунуң бодалының композициязын шын тургузары; авторнуң бодалын сайгарары; сөзүглелдин кол бодалын дамчыдып чугаалаары. Номчаан чогаалының, ооң аңгы сюжединиң	Чугаа тургузарынга ажыглаар уран- чечен аргалар. Чугааның тургузуу. Чугаа, ону өске кижилерге таныштырары. <i>Аас-биле чугаа.</i> Номчаан чогаалының , көргөн чуруунуң темазын тодарадыры (авторнуң чүнү чугаалаксааны). Чогаалдың кол бодалын илередири (автор кол чүнү чугаалаксаан). Аас- биле чогаадыгның тема болгаш кол бодалын тодарадыры. Чугаа тургузарынга ажыглаар уран- чечен аргалар. Аас- биле чугааның тургузуу. Бодунуң чугаазын өске кижилерге таныштырары.	Берген темага монолог тургузар: бодалдарны дес- дараалаштыр, уткалыг кылдыр тургузар, кол бодалды илередири, бадыткалдарны шилип тургузар. Дыңнакчының онзагай чүүлдерин барымдаалап, аас- биле сөзүглел тургузар: улуг эвес чугаа, үнелел, угаап бодаашкын.
---	--	--

уламчызы кылдыр аас-биле чогаадыг тургузары; чурук- биле, берген темага кыска чугаа тургузары.		
Номчулга		
Ыткыр уткалыг шын номчулгаже чоорту кирери; өөреникчинин номчуурунга дүүштүр номчуурунун дүргени; номчуурунун дүргенин чоорту улгаттылары; янзы-бүрү хевирнин сөзүглелдеринин утказын билип алыры-биле домактарнышын адалга болгаш үн аянын сагып номчууру: бижик демдектерин сагып, бөдүүн	<i>Ыткыр база иштинде номчулга.</i> Слог, сөс, домакты ыткыр номчууру, солгтап номчулгадан чоорту медерелдиг бүдүн сөстээр номчулгаже шилчири. Аңгы-аңгы жанрның сөзүглелдерин иштинде номчууру. Проза база шүлүк чогаалын аянный номчууру. Уран-чечен аргаларны ажыглаары: унаяны, чугааның дүргени, үннүн аяны, үн доктаашкыннары.	Сөстөр, домактарны ыткыр номчуур. Өөреникчилернин арга-шинээнге дүүштүр номчулганың дүргенин чоорту улгаттырар. Сөзүглелдин бижик демдектеринге үн доктаашкыннарын кылып тургаш, номчуур. Чечен чогаалдың сөзүглелинин онзагай чүүлдеринге дүүштүр үн аяны, үн доктаашкыннары,

домактарны үн аянын сагып номчууру. Чечен чогаалды чоорту аянный номчулгаже шилчип номчууру: үзүктелиишкинне рни, үн аянын сагывышаан. Сөзүглелди чыып бижээн домактан ылгап билирин чедип алыры; сөзүглелдин тургузукчу кезектерин аңгылаары: ады, абзац, автор. Номнун утказын ооң ады болгаш каасталгазынга даянып, даап чугаалаары. Сөзүглелдин темазын, кол бодалын, тургузуун боду	Шүлүктү шээжи- биле номчууру. <i>Аңгы хевирниң сөзүглелдери-биле ажыл.</i> Сөзүглел биле чыгган домактар. Чечен чогаал сөзүглели. Эртем-популярлыг сөзүглел. Өөредилге номундан сөзүглел. Чечен чогаал сөзүглелиниң эртем-популярлыг сөзүглелден ылгалы. <i>Сөзүглелдин ады.</i> Сөзүглелге чүнүн дугайын бижип турарын ады-биле даап бодаары. Чогаалдың адының сорулгазы болгаш хүлээлгези. Башкының сүмелээн вариантыларындан атты шилири. Сөзүглелдин адын өске өөреникчилер-	темпини ажыглап тургаш, чечен чогаалды аянный номчуур. Чечен чогаалды (ооң үзүндүзүн) рольдар аайы-биле номчуур. Иштинде номчуур: кол кезектерин тодарадыр; сөзүглелди ажыглап, айтырыгларга харыылаар. Сөзүглелдерни хайгаараар: сөзүглел дугайында ооң ады, темазы база чуруктары-биле даап чугаалаар; чогаалдың темазын, кол бодалын тодарадыр; авторнун бодалының
---	---	--

тодарадыры (эгениң, бир кезээниң, чыындының); сөзүглелди уткалыг кезектерге чарары, оларга ат бээри. Чогаалды чүге ынчаар адаанын билип турары. Коллективтиг сайгарылгага киржири: айтырылгарга харыылап билири, темага дүүштүр санал кылыр; эштериниң чугаазын дыңнаары, чугаа үезинде харыыларга чечен чогаалдың сөзүглелин ажыглап, немей бодалын илередири.	биле шилиири. Сөзүглелдин темазы. Сөзүглелдин темазын тодарадыры (дириг амытаннар дугайында, бойдус дугайында, бичии уруглар дугайында, чоннуң ёзу- чаңчылдарының дугайында, күш- ажыл дугайында), башкының дузазы- биле оон боду. Сөзүглелдин темазын ылавылап тодарадыры. Сөзүглелдин кол бодалы. Чогаалдың кол бодалын сайгаржып чугаалажыры (коллектив-биле, эжи-биле, бөлүк- биле, баштай башкының дузазы- биле оон боду):	бадыткалдарын сөзүглелден тывар. Өөрөдилге, чечен чогаал, эртем- популярлыг сөзүглелдерни деңнээр: жанрын тодарадыр, тургузуун, уран- чечен аргаларын сайгарып, онзагай чүүлдерин демдеглээр. Чогаалдың адының утказын тайылбырлаар. Сөзүглелдин планын тургузар: сөзүглелди кезектерге чарар,
--	--	---

Дузалал чуруктарлыг номнарны ажыглаары. Уран-чечен аргаларны ажыглап, сюжетти боду тургузары: башкының айтырыгларынга даянып, чогаалдың сөстөрүн ажыглап, сюжетти дес- дараалыштыр тургузары, эдерти чугаалаары, чуруктарга адянып, чугаалаары. Уран-чечен аргаларны (эпитет, деңнелге, хөөктүрүг) ажыглап, маадырның характеристиказы н тургузары.	автор чүнү чугаалаксааныл? Сөзүглелде авторнун бодалдарын илереткен сөстөр, сөс каттыжыышкыннар ы. <i>Сөзүглел-биле</i> <i>ажыл.</i> Сөзүглелдин планын тургузар. Кезек бүрүзүнүн кол бодалын, темазын тодарадыр: сөзүглелди кезектерге чарып, кол сөстөрүн аңгылаары. Кезектеринге ат бээр. <u>Сөзүглелди долузу- биле эдерти</u> <u>чугаалаары.</u> Кол бодалын тодарадыр. Кезек бүрүзүнүн темазын тодарадыр: сөзүглелди кезектерге чарары. Үзүндүнүн кол	оларга ат бээр, даяныр сөстөрүн айтыр, чогаалдың кол бодалын тодарадыр (башкының дузазы-биле, оон боду). Чечен чогаалдың сөзүглелин эдерти чугаалаар: долузу-биле, кысказы-биле, шилилгелиг (үзүндүзүн, маадырның кылган херектерин). Россияның аңгы чоннарының төлээлекчилери авторларның чогаалдарының темаларын
--	--	---

Маадырга азы болуушкунга хамаарылгалыг сөстөрни, сөс каттыжыышкынн арын сөзүглелден тывары. Маадырның кылган херектерин башкының дузазы-биле сайгарары. Маадырларның кылган херектерин деңнеп сайгара. Маадырның ады-биле авторнуң ооң хамаарылгазын тодарадыры. Сүмелээн план-биле маадырга характеристика тургузары. Бодунуң дуржулгазынга даянып, маадырның	сөстөрин аңгылаары. Сөзүглелдин үзүндүзүн эдерти чугаалаары. Сөзүглелди эдерти чугаалаары. <u>Сөзүглелди кысказы-биле эдерти чугаалаары.</u> Кол бодалын тодарадыр. Кезек бүрүзүнүң темазын тодарадыр: сөзүглелди кезектерге чарары. Аас-биле чугаага ажыглаар сөзүглелден сөстөр, сөс каттыжыышкыннар ы. Сөзүглелди кызырары. Сөзүглелди кысказы-биле эдерти чугаалаары. <u>Сөзүглелди шилилгелиг эдерти чугаалаары.</u> Чогаалдың	деңнээр. Аңгы чоннарның аас чогаалы (тоолдар) болгаш чечен чогаалының (чечен чугаалар) мөзү-бүдүш база эстетиктиг талаларын, ол ышкаш онзагай чүүлдерин деңнеп сайгарар. Хайгаараар: чурукту топтап көөр, ооң сюжедин утказының аайы-биле чоок сөзүглелдин үзүндүзү-биле дүүштүрер,
--	---	---

кылган херектерин үнелээри. Сөзүглелди долузу-биле эдерти чугаалаары (үзүндүнүн кол бодалын тодарадыр, кол сөстөрүн демдеглээр, эпидотту долузу- биле эдерти чугаалаар; сөзүглелди кезектерге чарар, кезек бүрүзүнүн база сөзүглелдин кол бодалын илередир, сөзүглелдин домактары-биле, айтырыг домактары-биле, бодунуң тургускан домактары-биле план тургузар,) Башкының	маадырының характеристиказы: маадырга характеристика бээри-биле сөзүглелден сөстөр, сөскааттыжыышкын нарын шилиири (башкының дузазы- биле). Шилип алган дылдың аргаларын ажыглап, сөзүглелди тургузар (башкының дузазы- биле, оон боду). Коллективтиг тургускан план дузазы-биле маадыр дугайында чугааны тургузары. <u>Сөзүглелдин</u> <u>үзүндүзүн эдерти</u> <u>чугаалаары:</u> чогаалда болуушкуннуң болуп турар черин, болуушкуннуң эң дүшкүүрлүг байдалын, үезин,	чурукка ат бээр. Сөзүглелди сайгарар: чурукка даянып, харылзаалыг чугаа тургузары-биле сөзүглелден сөстөр тывар; планын тургузар.
---	--	---

берген азы бодунуң шилип алган үзүндүзүн хостуг шилилгелиг эдерти чугаалаар: чогаалдың маадырының характеристиказы , болуушкуннуң болуп турар чери (сөзүглелден херек сөстөр болгаш сөс каттыжыышкынн арын ажыглаап тургаш). Аңгы-аңгы чогаалдардан болуп турар байдалы, маадырларының кылган херектери дөмей эпизодтарны тыпкаш, деңнээр. Сөзүглелдерниң хевирлери: чечен чогаал, өөредилге номундан, эртем-	канчаар эгелээнин чугаалаары-биле сөзүглелден херек сөстөр, сөс каттыжыышкыннар ын шилиир. Коллективтиг тургускан план-биле шилип алган дылдың аргаларын ажыглап, сөзүглелди тургузар (башкының дузазы- биле). Сөзүглелге чураан чурукка чугаа тургузар. Башкының дузазы- биле чуруктуң сайгарылгазы: кымны чураан, кажан, каяа. Сөзүглелден дүгжүп турар үзүндүзүн тывар. Чурук-биле чугаа тургузарда ажыглаар сөстөрни сөзүглелден тывары (башкының дузазы- биле, коллективтиг	
---	--	--

популярлыг. Аңгы-аңгы хевирниң сөзүглелдерин деңнээри. Өөредилге база эртем- популярлыг сөзүглелди долузу-биле база кысказы-биле эдерти чугаалаар.	тургускан план- биле, боду).	
Бижири (бижимел чугаа культуразы)		
Бижимел чугааның нормалары: утказының адынга дүүшкээ, уран-чечен аргаларны (синонимнер, антонимнер, эпитеттер, деңнелгелер, диригжидилге) бижимел чугаа хевирлеринге ажыглаары: чогаадыг тоожуушкун,	Бодунуң бодалының темазын (чүнүн дугайында чугаалаксааным), кол бодалын (мээң чугаамда чугула чүүл)тодарадыры, дылдың уран-чечен аргаларын ажыглааны. Бодал- чугааның хевирлери: сөзүглел тоожуушкун, сөзүглел чурумал, сөзүглел даап бодаашкын. Бижимел чугааның	Бижимел сөзүглелди тургузар (чугаа, үнелел): бодунуң бижимел ажылының темазын тодарадыр. Тургускан чугаазының хевирин тодарадыр: сөзүглел тоожуушкун, сөзүглел чурумал, сөзүглел даап бодаашкын.

чогаадыг чурумал, чогаадыг даап бодаашкын, чечен чугаа, үнелел.	тургузуу. Чеченчугаа, үнелел хевирлиг аас-биле чогаадыглар.	Сөзүглелдин хевиринге дүүштүр уран-чечен аргаларны ажыглаар.
Уруглар номчулгазының делегейи		
Улустуң аас чогаалының чогаалдары. Тыва чогаалдың үндезилекчилери нин, уруглар чогаалчыларыны ң чогаалдары. Тыва дылче очулдурган орус база өске чоннарның болгаш даштыкы чогаалчыларның уругларга чогаалдары. Төөгүлүг, ужуралдарлыг, фантастика чогаалдары. Эртем- популярлыг, энциклопедия	Тыва улустуң аас чогаалының чогаалдары. Орус база Россияның өске чоннарының аас чогаалы. Улустуң аас чогаалының биче хевирлери: тывызыктар, үлегер домактар, чечен сөстөр, дүрген чугаалар, йөрээлдер, ырылар, көгүдүглөр. Улустуң аас чогаалыг улуг хевирлери: тоолдар, тоолчургу чугаалар, төөгү чугаалар. Тыва уруглар чогаалчылары. Орус база даштыкы чогаалчыларның	Улустуң аас чогаалының биче хевирлеринин чогаалдарын билир; Чеченчогаалдың жанрларының чогаалдарын болгаш авторларын билир; Чечен чогаалдың жанрлар ының онзагай чүүлдерин тодарадып билир. Уругларның солун- сеткүүлүн номчуп турар болгаш кичээлге белеткенип тургаш, херек

база тайылбыр литература. Уругларның солун-сеткүүлү: «Сылдысчыгаш», «Алдын-Кушкаш». Уруглар чогаалдарының кол темалары: Ада-чурт, бойдус, уруглар, дириг амытаннар, ачы-буян база хора, найырал, күш-ажыл, чоннуң амыдыралының дугайында дээш оон-даа өске.	уругларга чогаалдары: чечен чугаалар, тоолдар, шүлүктөр. «Алдын-Кушкаш»деп сеткүүл, «Сылдысчыгаш» деп солун. Уруглар чогаалдарының темалары. Ада-чурт, бойдус, уруглар, дириг амытаннар, чоннуң ёзу-чаңчылдары дээш оон-даа өске. Россияның чоннарының уруглар чогаалы (билдингир чогаалчылар болгаш оларның чогаалдары).	материалдарны «Сылдысчыгаш» солунундан, «Алдын-Кушкаш» сеткүүлүндөн тыпкаш, ажыглап билир.
Чечен чогаалдың билиглери		
Уран-чечен аргалар: деңнелге, диригжидилге, метафора, хөөктүрүт,	Улустуң аас чогаалының биче хевирлери: үлегер домактар, чечен сөстөр, тывызыктар, йөрээлдер, дүрген	Улустуң аас чогаалының биче хевирлериниң жанрларын, чечен чогаалдың жанрларын

катаптаашкын. Оларны сөзүглелден тыпкаш, башкының дузазы-биле чечен чогаалга ужур-дузазын тодарадыр. Чечен чогаалдың билиглери: чечен чогаал, чечен чогаалда овур- хевир, уран сөс, автор, сюжет, тема. Чогаалдың маадыры: портрет, чугаазы, кылган херектери, бодалдары, авторнуң маадырга хамаарылгазы, тоожукчу. Чугааның композициялыг хевирлери: тоожуушкун, чурумал (пейзаж,	чугаалар, ырылар, көгүдүглөр...; Чогаалдарның жанрлары: чечен чугаалар, шүлүктөр, тоолдар. Проза база шүлүк чугаа. Чогаалдың темазы. Чогаалдың кол бодалы. Болуушкуннуң хөгжүлдеси (сөзүглелдин сюжеди). Чогаалдың маадыры. Маадырның характери. Уран- чечен аргалар. Деңнелге. Метафора. Хөөктүрүг.	деңнээри; жанрларны адап, оларның онзагай чүүлдерин чугаалаары. Темазы, жанры база дыл-домааның аайы-биле онзагай чүүлдери-биле аңгы чоннарның тоолдарын деңнээри. Чечен чогаалдың билиглери болгаш терминнерин эки билири. Чечен чогаалдың аңгы жанрларының онзагай чүүлдерин эскерип, аңгылап билири. Сөзүглелден деңнелгелерни, диригжидилгени, метафора, хөөктүрүгнүң чижектерин тывар.
---	---	--

портрет, интерьер), маадырның монологу азы диалогу. Проза база шүлүк. Шүлүктүн үндезини: ритм, рифма. Төөгү- литературлуг билиглер: фольклор, авторлуг чечен чогаал. Номчуур чогаалдарның жанр аайы-биле янзы-бүрүлүү: биче хевирлер (үлегер домактар, чечен сөстөр, тивызыктар, йөрээлдер, дүрген чугаалар, ырылар, көгүдүтлер...); улустан аас чогаалының улут хевирлери:		
--	--	--

тоолчургу чугаалар, төөгү чугаалар, тоолдар (дириг амытаннар дугайында, хуулгаазын, анаа), басня. Литературлуг (авторлуг) тоол. Тоолдарның уран-чечен онзагай чүүлдери: лексиказы, тургузуу (композиция). Чечен чугаалар, тоожу, шүлүк, басня, очерк, уругларның солун- сеткүүлүндө статьялар, орус, тыва база даштыкы чогаалчыларның чогаалдары.		
Өөреникчилерниң чогаадыкчы ажыл-чорудулгазы (чечен чогаалга даянып)		
Өөреникчилерни	Дириг чурукту	

ң чогаадыкчы ажыл- чорудулгазынга чогаалдың сөзүглелин ажыглаары: рольдар аайы- биле номчууру, көргүзүг тургузары, драматизация, сөс-биле чурулга, шын эвес тургускан сөзүглел-биле ажылдаарының янзы-бүрү аргалары-биле таныжып, оларны ажыглаары; чогаадыг элементилиг эдертиг; чечен чогаалга, чурукчунуң чуруунга, элээн каш чуруктарга азы амы-хууда дуржулгазынга даянып, бодунуң	тургузары. Дириг чурукту тургузары- биле чогаалдың үзүндүзүн тодарадыры. Сөзүглелде рольдарны шиңгээдири. Көргүзүгнү тургузарынга уран- чечен аргалар: арын болгаш хол шимчээшкиннери. Дириг чуруктарны тургузары. Рольдар аайы-биле номчулга. Рольдар аайы-биле аянын номчуур үзүндүнү тодарадыры. Сөзүглелде янзы- бүрү рольдарны шиңгээдири. Рольдар аайы-биле аянын номчуурунга уран чечен аргалар: үн, ооң дүргени, үннүң аяны. Рольдар аайы- биле номчулга.	Чечен чогаалга көргүзүг тургузары: рольдар аайы-биле номчууру, драматизацияга киржири; янзы- бүрү уран-чечен аргаларны (үн, темп, тембр, чугааның аяны, арын-холдуң шимчээшкиннери) ажыглап, маадырларның аажы-чаңының онзагай чүүлдерин дамчыдары; мизансценаларны дөзевилээр. Аас-биле
--	--	---

сөзүглелин тургузары.	Көргүзүг. Көргүзүг тургузарынга үзүндүнү тодарадыры. Сөзүглелде янзы-бүрү рольдарны шиңгээдири. Көргүзүгге рольдарны шиңгээдири. Көргүзүгге уран-чечен аргалар: арын-холдуң шимчээшкиннери, үнаяны. Сөс-биле чурулга. Сөс-биле чурулгага үзүндүнү тодарадыры. Үзүндүнүн утказын дамчыдып турар сөстөр болгаш сөс каттыжыышкыннары. Аас-биле чогаадыг. Номчаан чогаалынга аас-биле чогаадыгның темазын илередири. Чогаалд	чогаадыгны тургузары: авторнуң бодалын, чогаалдың кол бодалын уран-чечн аргаларны ажыглап дамчыдар. Аас-биле чогаадыгны таныштырары.
------------------------------	--	--

	ың кол бодалын тодарадыры. Аас-биле чугааның тема болгаш кол бодалын илередири. Чугаа тургузарынга уран-чечен аргалар. Аас-биле чогаадыгны таныштырары.	
Библиографтыг культура		
Ном – билиглерниң үндезини. Номнуң кезектери: допчузу, 1-ги арны, аннотация, чуруктар. Сүмелээн даңзы, картотека, библиотекада уруглар номун хостуг көөр арганы ажыглап, номну шилиири. Номнарның хевирлери: чогаал ному, чыынды, чогаалдар	<u>Ном-биле ажыл.</u> Ном-биле таныжылга (номнуң карты, эге арны, чуруктар, допчузу). Башкының дузазы-биле сүмелээн номнардан бир номну шилиири. Номнуң аннотациязы. Библиотека-биле таныжылга Алфавиттиг каталог. Каталожтыг карточка, ооң сорулгазы. Сүмелээн даңзы-биле номну	Номга характеристика бээри: тургузуун сайгарары(номнуң карты, эге арны, чуруктар, допчузу). Библиотекадан номну шилиир(сүмелээн даңзы-биле); каталожтыг карточканың ажыын тайылбырлаар; номчаан номунуң дугайында кыска үнелел бижиир.

чыындызы, солун-сеткүүл, дузалал номнар: словарьлар, энциклопедия, тайылбыр ном. Медээниң хевирлери: эртемниң, чечен чогаал, эртем- популярлыг. Номнуң дугайында медээлер: номнуң тургузуу, автор, ады, иштики эге, допчузу, аннотация, киирилде сөс, түңнел сөс, чуруктар.	шилири. Номга үнелел.	
--	----------------------------------	--

Өөрөдйлгө темалыг план

2 класс (неделяда 2 шак, шупту 68 шак)

№	Темалыг кезектер	Шактар	Оон иштинде	
			Практ. ажылдар	Хыналда ажыл
1.	Экии, Литературлуг номчулга!	3		
2.	Өөренип өөрөн	6		
3.	Чылдың үелери. Тодуг-догаа күзүмейни	3		
4.	Улустуң аас чогаалы. Тоолдар	9		1
5.	Чылдың үелери. Аккыр харлыг кыжым	4		
6.	Тос чүзүн малымайны	7		
7.	Арыг-шевер – кадыкшылдын үндезини	3		
8.	Улус аразындан ие караа чымчак	2		
9.	Чылдын үелери. Хөглуг чазым	4		1
10.	Улустун аас чогаалынын биче хевирлери	6		
11.	Бистиң бичии өннүктеривис	5		1
12.	Тоолчургу болгаи төөгү чугаалар	2		
13.	Эштигде-хөглуг, эптигде – куштуг	3		
14.	Ойнаксанчыг оюннарым	2		
15.	Кижии болуру чажындан	2		
16.	Өске чоннарнын аас чогаалы	2		1
17.	Чонум чаагай езу-чаңчылдары	1		
18.	Чылдың үелери. Чараи чайым	4		
19.	Шупту	68		4

3 класс (неделяда 2 шак, шупту 68 шак)

№	Темалыг кезектер	Шактар	Оон иштинде	
			Практ. ажылдар	Хыналда ажыл
1.	Улустун аас чогаалынын биче хевирлери	3		
2.	Өөренип өөрөн	4		
3.	Чылдың үелери. Тодуг-догаа күзүмейни	4		
4.	Эки кылган ажыл – элеп читпес алдар	4		1
5.	Хөктүг ужуралдар, солун болуушкуннар	2		
6.	Бойдустуң чажыттары	4		
7.	Чылдың үелери. Аккыр харлыг кыжым	5		
8.	Бойдуска хумагалыг болууду!	3		
9.	Авторлуг тоолдар	4		1

10.	<i>Төрээн чуртум камгалакчылары</i>	3		
11.	<i>Улус аразындан ие караа чымчак</i>	3		
12.	<i>Чылдын үелери. Хөглүг чазым</i>	3		1
13.	<i>Улустуң аас чогаалы. Тоолдар</i>	3		
14.	<i>Бистиң бичии өннүктеривис</i>	3		
15.	<i>Тоолчургу болгаи төөгү чугаалар</i>	3		
16.	<i>Ойнаксанчыг оюннарым</i>	3		
17.	<i>Кижиги болуру чажындан</i>	4		1
18.	<i>Өске чоннарнын аас чогаалы</i>	2		
19.	<i>Чонум чаагай езу-чаңчылдары</i>	3		
20.	<i>Чылдың үелери. Чараи чайым</i>	4		1
21.	<i>Шупту</i>	68		5

4 класс (неделяда 2 шак, шупту 68 шак)

№	Темалыг кезектери	шактар	Оон иштинде	
			Практ. ажылдар	Хыналда ажыл
	<i>Тыва дылын, тыва чонун, Тыва черин – ожууннун уш ыдык дажы</i>	1		
2	<i>Чылдың үелери. Тодуг-догаа алдын кузум</i>	2		
3	<i>Улустун аас чогаалынын биче хевирлери</i>	4		
4	<i>Өөренип өөрөн</i>	3		
5	<i>Эки кылган ажыл – элп читпес алдар</i>	2		1
6	<i>Бистиң бичии өннүктеривис</i>	3		
7	<i>Бойдустуң чажыттары</i>	3		
8	<i>Чылдың үелери. Аккыр харлыг кыжым</i>	3		
9	<i>Багын чугаалаарга – бачыды арлыр</i>	4		1
10	<i>Бойдуска хумагалыг болуулу!</i>	4		
11	<i>Эшитигде-хөглүг, эптигде – куштуг</i>	2		
12	<i>Авторлуг тоолдар</i>	3		
13	<i>Эрниң эреси</i>	3		
14	<i>Чылдын үелери. Хөглүг чазым</i>	3		
15	<i>Улус аразындан ие караа чымчак</i>	2		
16	<i>Улустуң аас чогаалы. Тоолдар</i>	4		1
17	<i>Хөктүг ужуралдар, солун болуушкуннар</i>	3		
18	<i>Тоолчургу болгаи төөгү чугаалар</i>	3		
19	<i>Ойнаксанчыг оюннарым</i>	2		
20	<i>Кижиги болуру чажындан</i>	2		1
21	<i>Өске чоннарнын аас чогаалы</i>	2		
22	<i>Чонум чаагай езу-чаңчылдары</i>	2		1
23	<i>Тывамның төөгүзүнден солун арыннар</i>	2		
24	<i>Чылдың үелери. Ажыл-иичи чайым</i>	3		
	<i>Шупту</i>	68		5

2 КЛАСС

№ п/п	Тема урока	Количество часов			Дата изучения	Электронные цифровые образовательные ресурсы
		Всего	Контрольные работы	Практические работы		
1	С. Маршак. Календарьның бирги хүнү С.Сарыг-оол. Ном	1	0	0	05.09.2024	Библиотека ЦОК
2	К.Ондар. Үжүк дою	1	0	0	06.09.2024	Библиотека ЦОК
3	Ч. Кара-Күске. Арыг-силиг, чараш бижиир С.Сарыг-оол. Өөреникчээ	1	0	0	12.09.2024	Библиотека ЦОК
4	С. Маршак. Школачы билип алзын К- Э. Кудажы. Ногаан, көк болгаш кызыл карандаштар	1	0	0	13.09.2024	Библиотека ЦОК
5	С. Баруздин. Берге бодалга	1	0	0	19.09.2024	Библиотека ЦОК
6	Проект «Эртем чокта – эртен база дүн»	1	0	0	20.09.2024	Библиотека ЦОК
7	Б.Хөвөңмей. Күскү хову Г.Скребицкийни-биле. Күс	1	0	0	26.09.2024	Библиотека ЦОК
8	В.Бианки. Сыйтылаа күске	1	0	0	27.09.2024	Библиотека ЦОК
9	Чугаа сайзырадылгазы. Чогаадыг «Күс»	1	0	0	03.10.2024	Библиотека ЦОК
10	Тыва улустуң тоолу. Дилги биле Ала- Сааскан	1	0	0	04.10.2024	Библиотека ЦОК
11	Тыва улустуң тоолу. Инек-Сокпа	1	0	0		Библиотека ЦОК

					10.10.2024	
12	Тыва улустуң тоолу. Хунажык анай	1	0	0	11.10.2024	Библиотека ЦОК
13	Тыва улустуң тоолу. Чаан биле Күске	1	0	0	17.10.2024	Библиотека ЦОК
14	Тыва улустуң тоолу. Ийи күске	1	0	0	18.10.2024	Библиотека ЦОК
15	С. Бүрбү. Бора-Шиижек	1	0	0	24.10.2024	Библиотека ЦОК
16	А. Шоюң. Селбер Койгунак	1	0	0	25.10.2024	Библиотека ЦОК
17	К. Чуковский. Ыылааш-Сээк	1	0	0	07.11.2024	Библиотека ЦОК
18	Г.Скребицкийни-биле. Коданның аян-чоруу	1	0	0	08.11.2024	Библиотека ЦОК
19	Проект. «Тоолдар»	1	0	0	14.11.2024	Библиотека ЦОК
20	С. Сарыг-оол. Бызаа С. Сарыг-оол. Бодаган	1	0	0	15.11.2024	Библиотека ЦОК
21	С. Сарыг-оол. Кулун. С. Сарыг-оол. Халбыңмай	1	0	0	21.11.2024	Библиотека ЦОК
22	С. Сарыг-оол. Анай. К-Э. Кудажы. Анайжыгаш Ч. Кара-Күске. Анайларым	1	0	0	22.11.2024	Библиотека ЦОК
23	Ю.Кюнзегеш. Үзер хуна	1	0	0	28.11.2024	Библиотека ЦОК
24	Проект. «Тос чүзүн малымайны»	1	0	0		Библиотека ЦОК

					29.11.2024	
25	Ю.Күнзегеш. Койгунак. А. Пушкин. Кушкаш	1	0	0	05.12.2024	Библиотека ЦОК
26	О. Сувакпит. Шиижек оглу	1	0	0	06.12.2024	Библиотека ЦОК
27	М. Пришвиннии-биле. Чараа-чечен	1	0	0	12.12.2024	Библиотека ЦОК
28	М. Пришвиннии-биле. Дилгиниң чеми.	1	0	0	13.12.2024	Библиотека ЦОК
29	Проект. «Бистиң бичии өннүктеривис»	1	0	0	19.12.2024	Библиотека ЦОК
30	Е. Танова. Кышкы ыржыгаш. К. Ондар. Харжыгаш	1	0	0	20.12.2024	Библиотека ЦОК
31	Ч. Ондар. Чаа чылдың йөрээли	1	0	0	26.12.2024	Библиотека ЦОК
32	С. Михалков. Чаа чылда	1	0	0	16.01.2025	Библиотека ЦОК
33	Класстан дашкаар номчулга	1	0	0	17.01.2025	Библиотека ЦОК
34	Чугаа сайзырадылгазы. Чогаадыг «Кыжын»	1	0	0	23.01.2025	Библиотека ЦОК
35	Л. Чадамба. Арыг-шевер	1	0	0	24.01.2025	Библиотека ЦОК
36	К. Чуковский. Чунар херек	1	0	0	30.01.2025	Библиотека ЦОК
37	Н. Носов. Былчак хавактыг Федя	1	0	0	31.01.2025	Библиотека ЦОК

38	Тывызыктажырының дүрүмү	1	0	0	06.02.2025	Библиотека ЦОК
39	А. Шоюн. Тып көрүңерем, уруглар	1	0	0	07.02.2025	Библиотека ЦОК
40	О. Сувакпит. Тывар сен бе? Л. Чадамба . Кым-дыр мен?	1	0	0	13.02.2025	Библиотека ЦОК
41	Көгүдүглер. Уругларның ырылары	1	0	0	14.02.2025	Библиотека ЦОК
42	Проект. «Тывызыктар болгаш үлегер домактарда саннар»	1	0	1	20.02.2025	Библиотека ЦОК
43	Төөгу чугаа . Мечи сылдыс	1	0	0	21.02.2025	Библиотека ЦОК
44	Тоолчургу чугаа. Инек- бүүрээ	1	0	0	27.02.2025	Библиотека ЦОК
45	Л. Чадамба . Март сези	1	0	0	28.02.2025	Библиотека ЦОК
46	А. Даржай . Ава	1	0	0	06.03.2025	Библиотека ЦОК
47	Чугаа сайзырадылгазы. Чогаадыг. Мээң авам	1	0	0	07.03.2025	Библиотека ЦОК
48	С. Сарыг-оол. Чаагай час	1	0	0	13.03.2025	Библиотека ЦОК
49	С. Пюрбю. Час келди. В. Бианкинии-биле. Ыяштарның байырлалы	1	0	0	14.03.2025	Библиотека ЦОК
50	В. Бианкинии-биле. Үш час	1	0	0	20.03.2025	Библиотека ЦОК
51	Класстан дашкаар номчулга	1	0	0		Библиотека ЦОК

					21.03.2025	
52	И. Крылов. Куу, Рак болгаш шортан. Басня	1	0	0	03.04.2025	Библиотека ЦОК
53	Л. Толстойнуу-биле. Адазы болгаш оолдары. Басня	1	0	0	04.04.2025	Библиотека ЦОК
54	О. Сувакпит. Айбааңгы.Басня	1	0	0	10.04.2025	Библиотека ЦОК
55	К.Ондар . Ойнап чору	1	0	0	11.04.2025	Библиотека ЦОК
56	Матпаадыр	1	0	0	17.04.2025	Библиотека ЦОК
57	Проект «Тыва оюннар»	1	0	1	18.04.2025	Библиотека ЦОК
58	Е. Танованыы-биле. Хөөкуй хөкпештер ужун мегелепкеним	1	0	0	24.04.2025	Библиотека ЦОК
59	А. Гайдарныы-биле. Тимур болгаш ооң командалы	1	0	0	25.04.2025	Библиотека ЦОК
60	Узбек улустун тоолу. Эң эки белек	1	0	0	01.05.2025	Библиотека ЦОК
61	Татар улустун тоолу. Үш угбашкы	1	0	0	02.05.2025	Библиотека ЦОК
62	О. Саган-оолдуу-биле. Аңчынын чугаазы	1	0	0	08.05.2025	Библиотека ЦОК
63	Класстан дашкаар номчулга	1	0	0	09.05.2025	Библиотека ЦОК
64	Э.Кечил-оол. Чечектерим.	1	0	0	15.05.2025	Библиотека ЦОК

65	С. Сүрүң-оолдуу-биле. Диң огу	1	0	0	16.05.2025	Библиотека ЦОК
66	С. Сүрүң-оолдуу-биле. Элик	1	0	0	22.05.2025	Библиотека ЦОК
67	Чугаа сайзырадылгасы. Чогаадыг «Чайын»	1	0	0	23.05.2025	Библиотека ЦОК
68	Проект. «Чайгы дыштанылга»	1	0	0	29.05.2025	Библиотека ЦОК
ОБЩЕЕ КОЛИЧЕСТВО ЧАСОВ ПО ПРОГРАММЕ		68	0	2		

3 КЛАСС

№ п/п	Тема урока	Количество часов			Дата изучения	Электронные цифровые образовательные ресурсы
		Всего	Контрольные работы	Практические работы		
1	Экии, литературлуг номчулга! Моорей «Угаанныглар, сагынгырлар»А.3-4	1			03.09.2024	
2	Е.Танова. Тыва черге йорээл. А 5-7	1			07.09.2024	
3	Тывызыктар.А 8-12	1			10.09.2024	
4	Улегер домактар. А 13-14	1			14.09.2024	
5	Оюн удээн чугаалар. Салаалар-биле оюннар. а15-18	1			17.09.2024	
6	Узун тыныш.А 18-19	1			21.09.2024	
7	Ооренип оорен.С Сурун-оол. Аккырмаа биле ийи. А20-22	1			24.09.2024	
8	Чугаа сайзырадылгазы	1			28.09.2024	
9	Н.Носов. Бодалга бодааным Арын23-25	1			01.10.2024	
10	Е.Танова. Ийи ийи. А25-29 Эдилелдин ээзинде А29-30	1			05.10.2024	
11	Куску аргага. О.Сагаан-оол.А30-32	1			08.10.2024	

12	Э.Кечил-оол. Кайгамчыктыг картошкам. Ч. Ондар. Кыштын тыныжы А33-35	1			12.10.2024	
13	Экскурсия «Кустун демдектери»	1			15.10.2024	
14	Чогаадыг «Экии, кус!»	1	1		19.10.2024	
15	Ю.Кюнзегеш. Басня. Шартылаа биле кымыскаяк. Ю.Кюнзегеш. Ажыл. А36-38	1			22.10.2024	
16	О.Сувакпит. Арзылан биле пар. А39-40	1			26.10.2024	
17	Салааларым. А40-42	1			05.11.2024	
18	КДН..	1			09.11.2024	
19	К.Э.Кудажы.Мыйыт. а43-46	1			12.11.2024	
20	С. Сурун-оол. Ууттунмас тоорук А47-49	1			16.11.2024	
21	М.Пришвин. Алдын шынаа. С.Комбу. Чогум чул ол, уруглар? А50-52	1			19.11.2024	
22	С. Сурун-оол. Хек. Г. Скребицкий. Кушкаштарнын медээзи Арын 52-56.	1			23.11.2024	
23	Чурук-биле чугаа тургузар. "Кыш"	1	1		26.11.2024	
24	Б. Ховенмей. Кыш. М. Кенин- Лопсан. Кыштын шулукчузу. А.С.Пушкин. Кыш	1			30.11.2024	

	Арын 57-60					
25	Л.Толстой. Ак кодан. Арын 61-63	1			03.12.2024	
26	Л.Чадамба. Соок-Ирей. М. Кенин-Лопсан. Харжыгаш. Арын 64-65	1			07.12.2024	
27	Экскурсия «Кыштын демдектери»	1			10.12.2024	
28	Чогаадыг «Кыш»	1	1		14.12.2024	
29	М. Кенин-Лопсан "Оскус ангыр" Арын 66-67.	1			17.12.2024	
30	Ч. Кара-Куске. "Хурээлелди камгаланар" Арын 66.	1			21.12.2024	
31	О. Сувакпит. "Эмнөп алган". Арын68-69	1			24.12.2024	
32	КДН	1			28.12.2024	
33	Кичээл-проект. Бойдустун камгалакчылары	1			14.01.2025	
34	Чугаа сайзырадылгазы	1			18.01.2025	
35	Авторлуг тоолдар. С. Бурбу "Сагынгыр куске". Арын 71-72	1			21.01.2025	
36	С.Маршак "Угаанныг Кускежик". Арын 73-76	1			25.01.2025	
37	С.Бюрбю "Кажар диин". Арын 77-78	1			28.01.2025	
38	С.Бюрбю "Оптуг Чыккылаа" Арын 78-	1				

	80				01.02.2025	
39	Т.Кызыл-оол "Бодаган" Арын 80-81.	1			04.02.2025	
40	Т.Кызыл-оол "Багай чанчыл" Арын 82-84	1			08.02.2025	
41	Торээн чурттун камгалакчылары. Э.Кечил—оол "Шолалатканым" Арын85-89	1			11.02.2025	
42	А.Барто "Ийи алышкы" Арын 89-90	1			15.02.2025	
43	Проект «Бистин камгалакчыларывыс»	1			18.02.2025	
44	Улус аразында ие караа чымчак Б.Ховенмей "Ием холу". Арын 92-93	1			22.02.2025	
45	С.Тока "Ававыс чокта" Арын 92-95	1			25.02.2025	
46	Э.Кечил-оол "Ава созу дыннаваска" Арын96-98	1			01.03.2025	
47	Чугаа сайзырадылгазы	1			04.03.2025	
48	Чылдын уелери "Хоглуг чазым" О.Сагаан-оол "Онза уе". Арын 99-100 Л.Чадамба "Часкы тарылга" Арын100-101	1			11.03.2025	
49	Улустун аас чогаалы. Тоолдар "Чыраа-кулун". "Хам бору биле шинчээчи бору" Арын 103-108	1			15.03.2025	
50	Хараган бажындак дук (тыва улустун	1				

	тоолу) Арын 108-110				18.03.2025	
51	Бистин бичии оннуктеривис. К.Ондар "Мени таныыр". С Комбу. "Сайдаяк" О.Сагаан-оол "Оол биле кушкаш". Арын111-114	1			22.03.2025	
52	О.Сагаан-оол "Элик оглу" Арын115-118	1			01.04.2025	
53	Тоогу болгаш тоолчургу чугаалар "Дуза дилээн адыг", "Аскыр дагаа чуге дан бажында алгырар апарганыл?", "Дээлдиген уну". Арын119-122	1			05.04.2025	
54	"Ойнаксанчыг оюннарым" Ч.Кара- Куске "Чылгалаар мен", "Чунгу" Арын- 123-126.	1			08.04.2025	
55	А.Шоюн "Таныжылга"	1			12.04.2025	
56	Чугаа сайзырадылгазы	1			15.04.2025	
57	Ч. Кара-Куске "Алышкылар" Арын 130- 132. Л.Толстой "Ошку биле Бору" Арын 134	1			19.04.2025	
58	"Бят чок крокодил"	1			22.04.2025	
59	"Ийи элчиген"	1			26.04.2025	
60	Чугаа сайзырадылгазы	1			29.04.2025	
61	К.Э.Кудажы "Танды кежии" Арын139-	1				

	141				06.05.2025	
62	М.Кенин-Лопсан "Мунгашталган балыктар" Арын141-143	1			13.05.2025	
63	Е.Танова "Артыш" Арын 143-144	1			17.05.2025	
64	Л.Чадамба "Каас уем" С.Сурун-оол "Чодураа". Арын 145-146	1			20.05.2025	
65	С.Сарыг-оол "Чайлагга". Э. Кечил-оол "Солун чайым".	1			24.05.2025	
66	Проект «Мээн ынак чогаалчым»	1			27.05.2025	
67	Тест	1	1		31.05.2025	
68	Туннел кичээл	1				
ОБЩЕЕ КОЛИЧЕСТВО ЧАСОВ ПО ПРОГРАММЕ		68	4	0		

4 КЛАСС

№ п/п	Тема урока	Количество часов			Дата изучения	Электронные цифровые образовательные ресурсы
		Всего	Контрольные работы	Практические работы		
1	Камнаалынар. Ч.Кара-Куске. Торээн Тывам кижилери. В.Саарымбуу. Эртинелиг бурун Тывам. Ч.Куулар.	1			02.09.2024	
2	Баштайгы сегиржип алыышкын. Х.Ойдан-оол. Кус. А.Пушкин.	1			06.09.2024	
3	Тывызыктар. Улегердомактар. Оюн удээн чугаалар. Дурген-чугаалар. Чоннун ырлары	1			09.09.2024	
4	Камналга. О.Сувакпит. Ундур имнедипкен. Э.Кечил-оол.	1			13.09.2024	
5	Дуза када бергеним. С.Сарыг-оол. Маргылдаа. К-Э. Кудажы	1			16.09.2024	
6	Эгерек биле эзирик. Х.Ойдан-оол. Бистинанчывыс. С.Тока. Кушкаштар. Л.Чадамба	1			20.09.2024	
7	Тывызыктар	1			23.09.2024	
8	Улегер домактар	1			27.09.2024	
9	Оюн үдээн чугаалар. Шимченгир оюннар	1			30.09.2024	
10	Дурген- чугаа	1				

					04.10.2024	
11	О.Сувакпит «Камналга» (чечен чугаа)	1			07.10.2024	
12	Э.Кечил-оол «Үндүр имнедипкен» (чечен чугаа)	1			11.10.2024	
13	С.Сарыг-оол «Дуза када бергеним» («Аңгыр-оолдуң тоожузундан» эге)	1			14.10.2024	
14	К.-Э.Кудажы «Маргылдаа», шүлүк	1			18.10.2024	
15	Х.Ойдан-оол «Эгерек биле Эзирек» («Оттуг-Мыйыс» деп номдан чечен чугаа)	1			21.10.2024	
16	С.Тока «Бистиң аңчывыс»	1			25.10.2024	
17	Л.Чадамба «Кушкаштар», шүлүк	1			08.11.2024	
18	С.Сарыг-оол «Саржаг дажыглаан»	1			11.11.2024	
19	М.Эргеп «Хөртүкке турлагжыыр» («Өдүгенде чайлаг» деп тоожудан эге)	1			15.11.2024	
20	М.Эргеп «Анай». («Өдүгенде чайлаг» деп тоожудан эге)	1			18.11.2024	
21	Л.Чадамба «Кыжын», шүлүк	1			22.11.2024	
22	Х.Ойдан-оол «Баштайгы хар» («Оттуг-Мыйыс» деп номдан чечен чугаа)	1			25.11.2024	

23	Х.Ойдан-оол «Олегтин өңнүктери». («Оттуг-Мыйыс» деп номдан чечен чугаа)	1			29.11.2024	
24	Оюннар. С.Сарыг-оол.	1			02.12.2024	
25	О.Сувакпит. Хуулгаазын кажыктарым	1			06.12.2024	
26	Адазынын айбызынга. Б.Ховенмей.	1			09.12.2024	
27	К.-Э.Кудажы «Чүрек иштинде ок» («Таңды кежи» деп номдан чугаа)	1			13.12.2024	
28	С.Комбу «Эжеш куштар хоюспаңар», шүлүк	1			16.12.2024	
29	С.Сарыг-оол «Кижиге – бойдустун төлү» (үзүндү)	1			20.12.2024	
30	Ч.Ондар «Хүн» («Олар чокта амыдырал чок»	1			23.12.2024	
31	Е.Танова «Өңнүктөр»	1			27.12.2024	
32	С.Тока «Черликпен» («Араттың сөзү» деп чогаалдан үзүндү)	1			13.01.2025	
33	Ш.Суваң «Алдын-Кушкаш» (Шиижиткен тоол)	1			17.01.2025	
34	С.Сарыг-оол «Шиижекчигеш», шүлүк	1			20.01.2025	
35	К.Тюлюш «Улуургак, билииргек Дагаажык»	1			24.01.2025	
36	С.Сүрүң-оол «Кызыгааржыга», шүлүк	1				

					27.01.2025	
37	А.Арапчор «Эр кижиниң чаңгыс сөстүү», шүлүк	1			31.01.2025	
38	С.Михалков «Степа биле Егор». (Үзүндү)	1			03.02.2025	
39	М.Пришвин «Изиг түлүк үе»	1			07.02.2025	
40	К.Ондар «Ыглапкан хар», шулук	1			10.02.2025	
41	Е.Танова «Ава дугайында сөс». (Үзүндү)	1			14.02.2025	
42	Е.Танова «Кырган-авам келди-ле!»	1			17.02.2025	
43	«Үш чүүл эртемниг оол» (Тыва улустуң тоолу)	1			21.02.2025	
44	«Боралдай ашак» (Тыва улустуң тоолу)	1			24.02.2025	
45	«Сыынак» (Тыва улустуң тоолу)	1			28.02.2025	
46	«Тоолду чүгө чажырбазыл» (Тыва улустуң тоолу)	1			03.03.2025	
47	«Алдан ала чылгылыг Алаадай-Мерген» (Тыва улустуң тоолу)	1			07.03.2025	
48	С.Пюрбю «Шортан мунган эзир» («Шынаппайның чугааларындан» эгениң үзүндүзү)	1			10.03.2025	
49	С.Пюрбю «Бөрттүг дилги» («Шынаппайның чугааларындан»	1			14.03.2025	

	эгенин үзүндүзү)					
50	М.Өлчей-оол «Тергелиг аът» («Хөөрээрниң чугааларындан» чечен чугаа)	1			17.03.2025	
51	О.Сувакпит «Хаважыгаш», шүлүк	1			21.03.2025	
52	«Мөге Союспан» (Төөгү чугаа)	1			04.04.2025	
53	«Ийи кыс» (Тоолчургу чугаа)	1			07.04.2025	
54	«Часкы» (Тоолчургу чугаа)	1			11.04.2025	
55	С.Сарыг-оол «Оюннар» («Аңгыр-оолдуң тоожузундан» эге)	1			14.04.2025	
56	О.Сувакпит «Хуулгаазын кажыктарым» (Үзүндү)	1			18.04.2025	
57	Б.Хөвөңмей «Адазының айбызынга» (Чечен чугаадан үзүндү)	1			21.04.2025	
58	Л.Чадамба «Ивижилер оолдары», шүлүк	1			25.04.2025	
59	«Хек» (Ненец улустуң тоолу)	1			28.04.2025	
60	«Чанагаш-оол» (Хакас улустуң тоолу)	1			05.05.2025	
61	М.Кенин-Лопсан «Калдаракты азырап алганым» («Калдарак» деп тоожудан эгенин үзүндүзү)	1			12.05.2025	
62	М.Өлчей-оол «Кирген кижээ», шулук	1				

					16.05.2025	
63	С.Сарыг-оол «Оттуг терге» (Чечен чугаадан үзүндү)	1			19.05.2025	
64	О.Саган-оол «Кызыл Сылдыс ордени» («Кежиктиг сылдыс» деп тоожудан үзүндү)	1			23.05.2025	
65	Н.Ооржак «Адазының дузалакчылары», шүлүк	1			26.05.2025	
66	К.-Э.Кудажы «Чазый хырын башка халдаар» (Чечен чугаа)	1			26.05.2025	
67	Бистиң проективис «Мээң ынак номум»	1			30.05.2025	
68	Экскурсия	1			30.05.2025	
ОБЩЕЕ КОЛИЧЕСТВО ЧАСОВ ПО ПРОГРАММЕ		68	0	0		

Ооредилге - методиктиг комплектинин данзызы:

Программалары

Федеральная рабочая программа по учебному предмету «Литературное чтение на родном (тувинском) языке» для уровня начального общего образования

Ооредилге номнары

- Бодуң номчу. 1 класс. Ниити өөрөдилге организацияларынга өөрөдилге пособиеси. Алдын-оол А.А., Иргит А.Д., Иргит С.Ч. – Кызыл, 2020 – 96 ар.
- Литературлуг номчулга. 2 класс. Ниити өөрөдилге организацияларынга өөрөдилге пособиеси. Кара-оол Л.С.– Кызыл: Национал школа хөгжүдөр институт, 2020 – 160 а.
- Литературлуг номчулга. 3 класс. Ниити өөрөдилге организацияларынга өөрөдилге пособиеси. Кара-оол Л.С.– Кызыл: Национал школа хөгжүдөр институт, 2020 – 160 а.
- Литературлуг номчулга. 4 класс. Ниити өөрөдилге организацияларынга өөрөдилге пособиеси. Кара-оол Л.С.– Кызыл: Национал школа хөгжүдөр институт, 2020 – 200 а.
- **Чугаалажыылы.** VIII хевирниң тускай (эдилгелиг) школаларының белеткел клазынга өөрөдилге ному. Шаравии Е.С., Монгуш Д.С., Куулар Д.А., Самдан А.Ч., Кыргыс А.В. – Кызыл: Национал школа хөгжүдөр институт, 2015 – 96 а.

Методиктиг сүмелер

- Литературлуг номчулга. Методиктиг сүмелер. 2 класс: ниити өөрөдилге организацияларының башкыларынга. Кара-оол Л.С. – Кызыл: Национал школа хөгжүдөр институт, 2017. – 64 а.
- Литературлуг номчулга. Методиктиг сүмелер. 3 класс: ниити өөрөдилге организацияларының башкыларынга. Кара-оол Л.С. – Кызыл: Национал школа хөгжүдөр институт, 2017. – 72 а.
- Литературлуг номчулга. Методиктиг сүмелер. 4 класс: ниити өөрөдилге организацияларының башкыларынга. Кара-оол Л.С. – Кызыл: Национал школа хөгжүдөр институт, 2017. – 64 а.